

Bakalářská práce

Prevence agrese a šikany na druhém stupni základních škol

Studijní program:

B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor:

Speciální pedagogika pro vychovatele

Autor práce:

Kristýna Krupková

Vedoucí práce:

Mgr. Eliška Helikarová

Katedra sociální práce a speciální pedagogiky

Liberec 2023

Zadání bakalářské práce

Prevence agrese a šikany na druhém stupni základních škol

<i>Jméno a příjmení:</i>	Kristýna Krupková
<i>Osobní číslo:</i>	P18000187
<i>Studijní program:</i>	B7506 Speciální pedagogika
<i>Studijní obor:</i>	Speciální pedagogika pro vychovatele
<i>Zadávající katedra:</i>	Katedra sociální práce a speciální pedagogiky
<i>Akademický rok:</i>	2019/2020

Zásady pro vypracování:

Cíl bakalářské práce: Zmapovat systém prevence šikany a agrese na druhém stupni vybraných škol Ústeckého kraje.

Požadavky: Formulace teoretických východisek, příprava průzkumu, sběr dat, interpretace a vyhodnocení dat, formulace závěrů.

Metody: Dotazování, analýza dokumentů.

Při zpracování bakalářské práce budu postupovat v souladu s pokyny vedoucí práce.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování práce:

Jazyk práce:

tištěná/elektronická

Čeština

Seznam odborné literatury:

- BENDL, S., 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.
- BOURCET, S., GRAVILLON. I., 2006. *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě – praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. Praha: Albatros. ISBN 80-00-01552-8.
- CAKIRPALOGLU, P., ŠMAHAJ, J., CAKIRPALOGLU, S., ZIELINA., M., 2016. *Šikana na pracovišti v České republice: teorie, výzkum a praxe*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-5080-3.
- DAŘÍLEK, P., 2013. *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-3758-3.
- KOLÁŘ, M., 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.
- VÁGNEROVÁ, M., 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-802-3.

Vedoucí práce:

Mgr. Eliška Helikarová

Katedra sociální práce a speciální pedagogiky

Datum zadání práce:

2. dubna 2020

Předpokládaný termín odevzdání: 30. dubna 2021

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

L.S.

Ing. Zuzana Palouňková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 2. dubna 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně jako původní dílo s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Jsem si vědoma toho, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu Technické univerzity v Liberci.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti Technickou univerzitu v Liberci; v tomto případě má Technická univerzita v Liberci právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Současně čestně prohlašuji, že text elektronické podoby práce vložený do IS/STAG se shoduje s textem tištěné podoby práce.

Beru na vědomí, že má bakalářská práce bude zveřejněna Technickou univerzitou v Liberci v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů.

Jsem si vědoma následků, které podle zákona o vysokých školách mohou vyplývat z porušení tohoto prohlášení.

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování patří Mgr. Elišce Helikarové za její odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi poskytla během mého zpracování bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat, za cenné rady, které mi pomohli tuto práci dokončit. Rovněž mé díky patří pedagogům z oslovených základních škol za jejich ochotu a čas, který mi věnovali během vyplňování dotazníku.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá prevencí agrese a šikany na druhém stupni ve vybraných základních školách v Ústeckém kraji. Teoretická část charakterizuje pojem agrese, agresivita a šikana. Následuje vymezení a popis klasifikací šikany, aktérů šikany a důsledků šikany spolu s vysvětlením prevence šikany na základních školách. Praktická část má za cíl zmapovat systém prevence na druhém stupni vybraných základních škol v Ústeckém kraji. Ke zmapování byl použit dotazník pro pedagogy, ředitele škol a metodiky prevence.

KLÍČOVÁ SLOVA

agrese, agresivita, šikana, oběť, agresor, pedagog, rodič, prevence

ANNOTATION

The Bachelor's thesis focuses on the prevention of aggression and bullying in selected primary schools in the Ústí Region. The theoretical part characterizes the concept of aggression, aggressiveness, and bullying, followed by defining and describing classifications of bullying, bullying actors, and bullying consequences, along with an explanation of bullying prevention in primary schools. The practical part aims to map the prevention system in selected primary schools in the Ústí Region at the lower secondary level. A questionnaire was used to survey teachers, principals, and prevention methodologists for mapping.

KEY WORDS

aggression, aggressiveness, bullying, victim, aggressor, pedagogue, parent, prevention

Obsah

Úvod.....	8
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1.1 Agrese a agresivita	9
1.1.1 Agresivita – definice a specifika	9
1.1.2 Agrese – definice a specifika.....	10
1.1.3 Subjekty	13
1.1.4 Prevence a zvládnání agresivního chování.....	14
1.2 Šikana	14
1.2.1 Definice	14
1.2.2 Klasifikace šikany	15
1.2.3 Školní šikana	17
1.2.4 Kyberšikana.....	19
1.2.5 Účastníci.....	19
1.2.6 Stádia šikany.....	23
1.2.7 Směry šikany	24
1.2.8 Následky šikany	25
1.2.9 Legislativní rámec šikany	25
1.3 Prevence šikany a agrese.....	26
1.3.1 Druhy prevence	27
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	29
2.1 Cíl práce	29
2.2 Metodologie průzkumného šetření	29
2.2.1 Dotazník	29
2.3 Výzkumný vzorek	29
2.4 Plán práce	30
2.5 Vlastní průzkumné šetření.....	31
2.6 Shrnutí průzkumného šetření.....	47
2.7 Diskuze.....	48

2.8	Navrhovaná opatření	50
3	Závěr.....	52
4	Seznam použité literatury	53
5	Seznam příloh.....	55

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Názvy škol

Graf 2: Pracovní pozice

Graf 3: Spolupráce s organizacemi

Graf 4: Informace o šikaně

Graf 5: Výskyt šikany

Graf 6: Sebevzdělávání pedagogů

Graf 7: Supervize

Graf 8: Financování vzdělávání

Graf 9: Metodik prevence

Graf 10: Řešení šikany

Graf 11: Informovanost žáků

Graf 12: Efektivnost MPP

Graf 13: Prevence šikany

Graf 14: Efektivnost řešení šikany

Graf 15: Zlepšení prevence šikany

Graf 16: Schránka důvěry

Graf 17: Důsledky neřešení

Graf 18: Informovanost o kyberšikaně

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Základní formy šikany

Tabulka 2: Druhy šikanování

Tabulka 3: Pedagogická praxe a působení na škole

Tabulka 4: Počet žáků

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ

Apod. – a podobně

Atd. – a tak dále

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MPP – minimální preventivní program

PPP – pedagogicko-psychologická poradna

SVP – středisko výchovné péče

Tzv. – tak zvané

OSPOD – sociálně-právní ochrana dětí

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá tématem prevence agrese a šikany na vybraných základních školách v Ústeckém kraji. V první teoretické části budou definovány pojmy agrese, agresivita a šikana, taktéž budou vylíčeny jejich specifika. Dále autorka práce popíše vybrané klasifikace od uznávaných autorů, kteří se tématem dlouhodobě zabývají. Budou zde uvedeny i formy či příklady agrese a šikany. Pro lepší pochopení problematiky autorka uvede i typologie a popisy všech aktérů, kteří se do šikany nejčastěji zapojují. Následovat budou také důsledky, které mohou nastat po vzniku šikany. V rámci slnění cíle zmapovat systém prevence bude potřeba prozkoumat a následně popsat systém prevence v českých školách. Mezi těmito informacemi autorka uvede i legislativní rámec šikany.

V části praktické autorka práce zmapuje systém prevence agrese a šikany na druhém stupni vybraných škol Ústeckého kraje. Ke zmapování bude použit dotazník na čtyřech vybraných školách ve zmíněné lokalitě. Odpovědi budou pak dále zpracovány v rámci průzkumného šetření a uváděny v grafech či tabulkách. Dále se zde bude nacházet následné shrnutí průzkumného šetření a navrhované náměty, které by mohli vést ke zlepšení prevence na českých školách.

1 TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Agrese a agresivita

Přestože se jedná o dva různé a často matoucí pojmy, je užitečné znát jejich správný význam a rozdíly. Proto se autorka práce rozhodla v dalších kapitolách vysvětlit, co přesně tyto pojmy znamenají. Agresivita je osobnostní rys, který zahrnuje tendenci k projevům agrese. Jinými slovy, zatímco agrese je specifické chování, agresivita je vlastnost osobnosti. Určité formy agrese jsou všude kolem nás, když často velmi skryté. Může se to stát nám osobně, našim dětem, sourozencům, rodičům i přátelům. My sami můžeme být pachateli agresivního chování nebo dokonce jeho „spoluviníky“ (Martínek 2009, s. 9-10).

„Agresivní chování lze definovat jako porušení sociálních norem, omezující práva a poškozující živé bytosti či neživé objekty. Může jít o reálný či symbolický útok, o různý způsob ubližování, např. bitím, nadávkami, omezováním, ničením. Termín agresivita označuje tendenci, pohotovost k násilnému způsobu reagování. Pojem agrese charakterizuje reálný projev takového chování, který mívá charakter násilí (Vágnerová 2008, s. 757).“

1.1.1 Agresivita – definice a specifika

„Agresivita (z. lat. Aggressivus) – útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresii. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem (Martínek 2009, s. 9).“

„V nejširším slova smyslu ji lze definovat jako dispozici k agresivnímu chování. Každý jedinec je vybaven určitou její mírou, jinak by neměl ve společnosti šanci na přežití. Člověk nadaný vysokou mírou agresivity je náchylný v různých situacích jednat agresivně, se svojí agresivitou těžce bojuje, protože ovládá jeho život a působí vážně komplikace v mezilidské komunikaci (Martínek 2009, s. 9).“ Nelze si tedy představit dobu, kdy společnost jako celek nebyla agresivní. Určitá míra je pro život nezbytná, ale ne za určitou hranicí. Měla by být usměrňována, ale nesmí být potlačována. Jedná se také o charakteristický znak osobnosti jedince. Charakteristická je též vysoká míra impulzivnosti, na podněty a situace, které vy člověk s nízkou impulzivitou přešel v klidu, reaguje poněkud přehnaně a má sklony k vztahovačnosti a urážlivosti. Kvůli těmto znakům bývá komunikace s těmito lidmi obtížná, a společnost se od nich raději odtahuje. Spojitost můžeme vidět i v temperamentu cholera. Uvádí se, že až ze 60 procent je agresivita dědičná. V prostředí školy jsou tyto jedinci peda-

gogy dobře rozpoznatelní. Jsou podráždění, rychle se urazí a při sebemenší provokaci, je provázejí výbuchy hněvu. Obvykle se jim říká „horké hlavy“. Ve třídě jsou často zdrojem zábravy. Pokud je vyprovokujete, jejich reakce budou pro ostatní zábavné (Martínek 2009, s. 10-12).

1.1.2 Agrese – definice a specifika

„Agrese (z. lat. Aggressio) – výpad, útok – jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit (Martínek 2009, s. 9).“

Vágnerová (2008) popisuje agresi jako velmi častý faktor lidského chování. Problémem se stává tehdy, když intenzita překročí hranice stanovené právními nebo společenskými pravidly, je nepřiměřená situaci či podnětu. Mívá charakter násilí. Agresivní jednání bývá prostředkem k uspokojení důležitých osobních potřeb či reakci na jejich neuspokojení (Vágnerová 2008, s. 757- 772).

1.1.2.1 Dělení agrese

„Dítě se může setkat s mnoha druhy agrese. S bitím, znásilněním... Ale i s urážením či vyhrožováním. Mezi projevy agrese se počítá jak ponižující kritika ze strany profesora či rodičů, tak i příliš časté výprasky nebo dokonce pornografie (Bourcet, Gravillonová 2006, s. 12).“

Z důvodu zaměření práce na školní prostředí, i přes nespočet dalších zajímavých klasifikací, autorka zvolila následující dělení, které budou vysvětleny v dalších kapitolách.

Lidé mohou být přímo fyzicky napadeni, například kopáním nebo bitím. Nepřímé útoky se mohou projevit ničením majetku oběti. Přímé slovné útoky se projevují posmíváním, nadávkami a pomluvami. Nepřímé slovní útoky se projevují nevhodnými poznámkami nebo vtipy. Pokud jde o aktivitu a pasivitu, osoba se zde buď aktivně podílí na útoku, nebo je pouhým přihlížejícím (Martínek 2009, s 29).

Z. Martínek (2009) na základě těchto tří prvků tvoří osm typů agrese:

Fyzická aktivní přímá agrese se ve školním prostředí vyskytuje v podobě cíleného fyzického ubližování. Může to znamenat nejen bití, ale i vynucování ponižujících úkonů a použití převahy síly vůči oběti.

Při **fyzické aktivní nepřímé agresi** jde o najmutí jiné osoby, aby oběti ublížila. Původní pachatel pouze přihlíží tomu, jak je oběti ubližováno, a vymýšlí způsoby realizace, ale na ubližování ani na samotném aktu ubližování se nepodílí.

Fyzická pasivní přímá agrese je velmi častou formou agrese ve školním prostředí. Spočívá ve fyzickém bránění někomu v dosažení cíle. Agresor může například vzít a zničit oběti vybavení potřebné k dokončení školní výuky.

Na **fyzickou pasivní nepřímou agresi** narazíme například při odmítnutí splnění určitých požadavků, jako je uvolnění místa v lavici nebo odmítnutí pomoci jinému spolužákovi.

Verbální aktivní přímá agrese ve školním prostředí je jednou z nejčastějších forem agrese. Zahrnuje nadávky, urážky a slovní ponižování. Často není považována za útok agrese, protože nadávání je ve třídách velmi běžné. Agresor má velkou slovní zásobu vulgárních výrazů a různých nadávek a je to v důsledku vnímáno jako legrace.

Při **verbální aktivní nepřímé agresi** jde o šíření pomluv, které poškozují ostatní. Ve třídním kolektivu se může objevit ostrakismus neboli vytěsnění jedince či jeho ignorování. Dále také lehké ubližování spolužákům pomlouváním jejich vizáže nebo chování. Patří sem posměšky a špatné napovídání během zkoušek. Oběť se tak stává terčem posměchu a necítí se v kolektivu dobře.

Ignorování a nereagování na otázky ani pozdravy řadíme do **verbální pasivní přímé agrese**. Pokud je pachatel typem třídního vůdce, je pravděpodobné, že se s obětí nikdo ze skupiny bavit nebude.

Verbální pasivní nepřímá agrese znamená nezastání se někoho, kdo je kritizován nebo trestán (Martínek 2009, s. 29-31).

Další dělení (3 typy), které je potřeba zmínit a doplňují pochopení problematiky:

Při **emocionální agresi** je stres téměř vždy silným emočním nábojem nebo nepříjemné a bolestivé podněty (např. hádka s blízkým člověkem, konfrontace s učitelem nebo rodičem). Zde hovoříme o dlouhodobých a častých negativních zážitcích. Člověk se stává na podnět citlivějším. Každý z nás někdy takovou agresi zažil, kdy zuříte a nejraději byste do něčeho praštili. Emoční agrese není plánovaná a jedinci si často své jednání neuvědomují. Agresorem je zde člověk, který je mnohdy podrážděný a netrpělivý.

Dále Martínek (2009) popisuje agresi **frustrační**. Původ této agrese souvisí s frustrací a překážkami při dosahování cílů. Někdy ji způsobují druzí (rodiče, učitelé), ale může být také důsledkem rozmazlené výchovy, kdy si dítě nevytvoří přirozené hranice, rodiče se o vše starají a běžné situace se pro dítě stávají frustrujícími.

Posledním typem je agrese **instrumentální**. Tento typ agrese lze rozdělit na dvě podkategorie: žádoucí a nutnou. Při žádoucí je osoba soustředěná a má jasný cíl. Ve školách má zpravidla podobu šikany, ale učitelé se s touto agresí mohou setkat i tehdy, když se žáci agresivně snaží zlepšit svou známku. Nutná agrese je ve školním prostředí velmi častá a nebezpečná. V mnoha případech je to obrana proti agresí žádoucí. Je tomu tak v případě, kdy je trestán někdo jiný, než pachatel. Běžným příkladem je, kdy spolužák pronese poznámku na adresu někoho, kdo se rozčílí a začne se „bránit“, v tom zasáhne učitel a potrestá samozřejmě vyprovokovaného jedince a ne původního pachatele (Martínek 2009, s. 31-38).

1.1.2.2 Směry agrese

Agrese vybitá na neživém předmětu

Agrese vůči neživým předmětům je ve školním prostředí častá. Terčem útoku jsou všelijaké školní pomůcky (tužky, pravítka, sešity), ale i školní vybavení (dveře, lavice, židle, tabule). Často jej agresor používá k tomu, aby demonstroval svou fyzickou sílu před svými spolužáky. Neživý předmět se může stát také prostředkem pro uvolnění agresora či prostředkem k zastrašování druhých osob. Ve školním prostředí je tato agrese často spojována s tzv. projekcí, kdy agresor svádí vinu za neúspěch na jiného (např. nenaucení na test = špatná známka) (Martínek 2009, s. 21-23).

Agrese vybitá na zvířeti

Ve školním prostředí často nalezneme zvířata, která děti ve třídě chovají. Tento typ agrese nastává, při kontaktu zvířete a „rozrušeného“ dítěte. Dítě se jde se zvířetem pomazlit, ale v afektu začne agresí produkovat na zvířeti. Vybijí si tak na něm svůj vztek. Problémem nastává při situaci, kdy dítě začne zvíře vnímat jako slabého jedince, které se nedokáže bránit a přenesení si to do sociálního prostředí. Zde vzniká šikanující chování, agresor si vybere slabšího jedince a začne si na něj dovolovat, protože ví, že se nebude bránit (Martínek 2009, s. 23-24).

Autoagrese

Jedná se o agresi namířenou proti sobě. Nejvyšší stupeň je sebevražda, jakákoliv forma. Ve školním prostředí je ale nejčastější forma autoagrese sebepoškozování (škubání vlasů, řezání zápěstí, píchání ostrými předměty, pálení, atd.). Můžeme se s ní setkat u dětí, kterým se rozvádí rodiče nebo děti ohrožených prostředím (fyzické a psychické týrání, syndrom CAN) (Martínek 2009, s. 24-28).

1.1.3 Subjekty

Agresor

Fyzická osoba, která působí škodu druhé osobě nebo osobám. Může být jak materiální, újma na zdraví a životě či na cti. Ne vždycky je pachatel agresivní psychopat, v některých případech tomu tak je, ale jsou to jedinci chodící do základních škol a od ostatních se nijak zvlášť neliší. Agresoři jsou jedinci s větší mírou agrese a krutosti častokrát mívající problém s morálkou (Kolář 2011, s. 119).

Pro lepší pochopení agresora Čermák (1998) uvádí dva typy agresorů a to typ emocionálně reaktivní a instrumentální.

Emocionálně reaktivní – většina útočníků patří k tomuto typu, vyznačují se emoční nestabilitou a sklonem k výbuchu. U těchto lidí se agrese projevuje na základě snadné provokace, nikoli jako prostředek k dosažení cíle.

Instrumentální – na rozdíl od prvního typu, zde agresor záměrně útočí, aby dosáhl svého cíle a uspokojil vlastní potřeby (např. získat moc, peníze). Tento typ se vztahuje i na šikanující osoby. Mají potřebu ovládat druhé a jejich cílem je škodit. (Čermák 1998, s. 70-71)

V návaznosti na předešlý popis, a jeho doplnění, je dobré uvést text od Vágnerové (2008), kde popisuje význam motivace pro jedincovo chování. Je zde potřeba stimulace, která nastává při podnětovém přesycení nebo opačném pocitu nudy a prázdnoty. Dále potřeba orientace, kdy jedinec má tendenci reagovat agresivně při neznámých situacích. Také je pro člověka důležitá potřeba jistoty a bezpečí. Při nenaplnění může přijít úzkost a pocit ohrožení, v závislosti na to se zvyšuje tendence k agresivnímu chování. Jako poslední popisuje potřebu seberealizace a sebepotvrzení, při které si jedinec potřebuje potvrdit svou hodnotu. Agrese zde funguje jako kompenzace při neuspokojení této potřeby (Vágnerová 2008, s. 766- 769). Další typologie agresora je uvedena v kapitole *Šikana*.

Oběť

Rozumíme tím fyzickou osobu, která jakýmkoliv způsobem utrpěla újmu na své osobě (materiální věci, zdraví, cti...). Některé osoby spadají do vyššího rizika výskytu utrpění újmy v rámci věku, příslušnosti náboženské či etnické, handicapu či profese (Bělík, aj. 2012, s. 58). Podrobnější typologie oběti je uvedena v kapitole *Šikana*.

1.1.4 Prevence a zvládnání agresivního chování

Z dostupné literatury, kterou autorka výše citována je zřejmé, že agresivní chování nejde úplně eliminovat, jde pouze o zmírnění tohoto chování. Nevhodné chování je třeba včas zachytit a řešit ihned v začátku. Na základě zaměření na školní prostředí, autorka práce vybrala následující techniky na prevenci a zvládnání agresivního chování.

Trénink v sociálních dovednostech – napodobování správného modelu (poté pozitivní zpětná vazba), trénink komunikačních schopností

Katarze – náhrada přímé agrese jinou, neublížující, ventilování agresivních pocitů

Trest – netolerantní postoj vůči překročení hranic

Společenské prostředky tlumící agresi – regulace násilí v médiích, reklamy k omezení násilí v rodinách, správná výchova dětí (Čermák 1998, s. 147-161).

1.2 Šikana

1.2.1 Definice

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vydalo metodický pokyn, který definuje šikanu jako agresivní chování žáků nebo učitelů namířené proti jinému žákovi nebo skupině žáků. Tento druh chování se opakuje a trvá dlouhodobě, a jeho cílem je způsobit oběti fyzickou, emocionální, sociální nebo profesionální újmu. Mezi charakteristické znaky patří nerovné rozložení sil, utrpění oběti, úmyslnost, opakování, bezmoc oběti a význam agrese samotné (MŠMT 2016, s. 1).

Ublížování oběti/obětem se odehrává fyzicky, kdy dochází k bytí, nepříjemnému dotýkání a veškeré další fyzické manipulaci s druhou osobou. Nalezneme zde i ničení materiálních věcí oběti (oblečení, pomůcky). Dále pak slovně a psychicky kdy agresor používá slovní nadávky, ztrapňování či hrozby. Patří sem i kyberšikana. Může nastat i kombinace obou způsobů

ve formě fyzického násilí s nadávkami. Setkat se můžeme i s tzv. ostrakizací (ignorování, vylučování) (Stanzelová 2011, s. 5-6).

Martínek (2009) upozorňuje na používání pojmu šikana, musí se přesně určit, zda se o šikanu opravdu jedná. Zmiňuje také termín **teasing**, který charakterizuje chování připomínající šikanu, ale jedná se pouze o „nevinné dovádění“ dětí, např. dívky si chodí stěžovat na chlapce a smějí se při tom (Martínek 2009, s. 109).

1.2.2 Klasifikace šikany

Při studiu šikany naleznete spoustu klasifikací šikany. Pro školní prostředí, kterým se tato práce zabývá, je vhodné zmínit klasifikaci základních forem šikany od Koláře.

Šikana podle typu agrese – prostředku týrání	Fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické
Šikana podle věku a typu školy	Šikana mezi předškoláky, žáky prvního a druhého stupně, učni, gymnazisty... šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z generového hlediska	Chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům
Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	Na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, který je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů	Šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

Tabulka 1: Základní formy šikany (Kolář 2011, s. 78)

Dle Koláře (2011) je nutné pro pochopení šikany vidět problém ze všech stran, zevnitř i zvenčí prostřednictvím tří praktických pohledů.

Šikanování jako nemocné chování (behaviorální pohled) – chování je patologické a jeho projevy porušují školní pravidla a jsou velmi blízké trestným činům. Nejdříve je nutné správně rozeznat znaky šikany a tím je úmyslnost činů prostřednictvím agrese a manipulace. Jako obecné příklady autor uvádí: fyzickou agresi a používání zbraní, slovní agresi a zastrašování zbraněmi, krádeže, ničení a manipulaci s věcmi, násilné a manipulativní příkazy, zastrašování

izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary. Je velmi důležité ze stran pedagogů pozorovat prožívání žáků a jejich podezřelé chování (Kolář 2011, s. 31-36).

Šikanování jako závislost (psychodynamický pohled) – při šikanování jde o vztah mezi agresorem a obětí a vnějším pohledům je rozměr šikany nepřístupný. Vazba je vždy nerovnoměrná a jedinci jsou na obě závislí (jednosměrně i oboustranně). Při rozdělování na skupiny agresor a oběť vidíme princip strachu, ti kteří ho dokážou ovládnout a skrýt se stávají agresory a ti, kteří se nechají strachem ovládnout a ukážou ho všem, jsou poté oběti. Agresor se stává závislý na potěšení z ubližování, cítí se tak nadřazeně a mocně. Autor přirovnává tuto závislost k závislosti na drogách, neboť agresivní jedinec má potřebu ubližovat stále víc a víc. U oběti závislost propuká při snaze vyhovět ve všem agresorovi, začne sám sebe obviňovat, myslí si, že si to vše zaslouží a agresora dokonce za jeho činy omlouvá. V oběti může propuknout ztotožnění s agresorem či láska (Kolář 2011, s. 37-39).

Šikanování jako porucha vztahů ve skupině (sociálněpsychologický pohled) – jde zde o pochopení šikany jako problému celé skupiny, nejedná se pouze o vztah mezi agresorem a obětí, nýbrž všech co jsou přítomni. Ve skupině při vzniku šikany můžeme vidět změnu od zdravých vztahů po nemocné, prochází si určitými stádii vývoje, které jsou blíže popsány v kapitole Stadia šikany (Kolář 2011, s. 45).

Autor dále uvádí jako nejpraktičtější model tzv. „trojdimenzionální mapa“, která projevy šikanování člení na 3 kategorie, díky jejich kombinacím vznikne osm druhů šikanování.

Kategorie

- 1) Přímé a nepřímé
- 2) Fyzické a verbální
- 3) Aktivní a pasivní

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické aktivní přímé	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod. (Odmítnutí splnění požadavků.)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Tabulka 2: Druhy šikanování (Čermák 1999 in Kolář 2011, s. 37)

1.2.3 Školní šikana

Ve vymezení pojmu školní šikany nastává mnohdy problém v určení hranice mezi šikanou a nevinným škádlením. V potaz učitelé berou mnohdy jen viditelné šrámy jako tělesná zranění či újmu na materiálních věcech. Posměšky, urážky a nadávky bývají přehlíženy a podceňovány. Šikana je ve své podstatě jakékoli chování, které je druhé osobě nepříjemné. Nelze však za šikanu považovat kde co. Záměrem agresora je úmyslné zaměření agrese vůči oběti s cílem uspokojit vlastní potřeby a poškození druhé osoby. K charakteristickým znakům patří tedy úmyslná agrese (cíl jednání), její opakování a nepoměr sil mezi obětí a agresorem (Bendl 2003, s. 24-26).

Vzhledem k použité terminologii je vhodné upřesnit pár pojmů, které se v textu objevují.

Škola – prostředí, ve kterém probíhají výchovně, vzdělávací a socializační procesy. Spolu s rodinou a dalšími činiteli se zde děti učí základním normám a správnému společenskému chování. Osvojují si zde vědomosti a dovednosti. Pedagogičtí pracovníci pozitivně ovlivňují osobnosti dětí a připravují je na svá budoucí zaměstnání a život ve společnosti (Bělík, aj. 2012, s. 88).

Skupinová dynamika – shrnutí skupinových událostí a interakcí. Vytváří se zde vztahy mezi členy skupiny za pomoci činnosti jedinců ve skupině a podněty z vnějšího prostředí. Ke skupinové dynamice patří rozdělování mezi sebou do kategorií, zkoumání zkušeností, norem a cílů členů skupiny (Bělík, aj. 2012, s. 21).

Vrstevnická skupina – skupina lidí sdílející podobný věk nebo podobné postavení v dané společnosti. Tato skupina spolu tráví čas a jsou spolu různě propojeni (společné zájmy, cestování) (Jandourek 2012, s. 204).

Násilí – „Útočné jednání s cílem ublížit.“ Je součástí projevu agrese související se všemi vnějšími a vnitřními aspekty života jedince. Ve své podstatě porušuje normy dané společností. Podle prostředí ho můžeme dělit na násilí domácí, divácké či pouliční. Podle podoby na fyzické a psychické (Bělík, aj. 2012, s. 54).

Morálka – „Schopnost lidského organismu řídit se svědomím.“ Časově a místy proměnlivý souhrn všech hodnotících systémů (normy, pravidla, ideály), čímž se lidé ve svých společnostech v každodenním životě řídí při rozhodování o svém chování k druhým lidem. Rozpoznávání co je dobré a co zlé. Morálka je o vnitřním soudu (pocit viny), zda se naše činy ztotožňují s normami dané společnosti, ve které se nacházíme (Bělík, aj. 2012, s. 52).

MŠMT (2016) vymezuje tři podoby šikany a to šikanu přímou, nepřímou a kyberšikanu. Zde si popíšeme první dva typy, kyberšikana je poté rozebrána více dále. **Šikana přímá** může být fyzického, verbálního či neverbálního rázu. Při fyzické hovoříme o bití či táhání za vlasy. Verbální šikana má podobu urážek a nadávek na druhou osobu (proti rase, náboženství, příslušnosti) nebo násilných rozkazů. Nevhodné chování v rámci gest, zvuků či pohledů patří do šikany neverbální, nalezneme zde i ničení a veškerou jinou újmu na materiálních věcech, jako jsou učební pomůcky apod. O **nepřímou šikanu** se jedná, pokud jedinec ublíží po stránce emocionální či psychické. Agresor může využívat taktéž někoho druhého, kdo za něj šika-

nu koná. Nalezneme zde rozšiřování pomluv, ničení pověsti jedince či ignoraci. (MŠMT 2016, s. 1).

1.2.4 Kyberšikana

Zvýšené využívání informačních technologií vedlo také k nárůstu kyberšikany. Pro mladší i starší děti jsou technologie stále dostupnější. Téměř všechny děti tak mají přístup k internetu a sociálním sítím, kde dochází ke kyberšikaně. Nedávný dopad COVID-19 na vzdělávací systémy po celém světě, který donutil studenty přejít na online výuku, posílil potřebu jasněji se zabývat konceptem kyberšikany.

Kyberšikana patří mezi psychické formy šikany. Prostřednictvím telefonu (SMS) či internetu (Facebook, Instagram...) se rozvíjí násilné chování kdy jeden nebo více jedinců útočí na vybranou oběť. Útoky jsou opakované a úmyslné. Velmi často je šikana ve školním prostředí spojena i s šikanou v kyberprostoru. Znaky má kyberšikana stejné jako šikana psychická, nezpůsobuje viditelná poranění, ale psychická traumata, jež nejsou lehko zpozorovatelná. Odehrává se celá „za monitorem“ na rozdíl od psychické šikany, která je tvář v tvář. Oběť může být pod útokem díky moderním technologiím pod útokem 24 hodin denně, kdekoli se nachází a agresor zůstává po většinu času v anonymitě (či pod falešnou identitou). Publikum nejsou jen spolužáci ve třídě, ale mnohdy velmi rozsáhlá skupina lidí připojených na internet (Kolář 2011, s. 83-87).

1.2.5 Účastníci

Jak je již známo z předešlých kapitol, každý z nás se někdy může stát obětí stejně tak jako agresorem šikanujícího chování. Existuje řada proměnných, na kterých to závisí. Jsou tu predispozice z rodiny, ať už dědičné nebo získané, roli hraje i okolí ve kterém se jedinec nachází (škola, vrstevníci). Můžeme ale nalézt některé znaky v chování, které nám mohou napovědět, ke které skupině spíše bude jedinec inklinovat, zda k pozici oběti nebo agresora.

Přestože hlavními aktivními účastníky šikany je agresor a oběť, nalezneme zde i další jednotlivce a skupiny, na kterých závisí, jak se šikana odehrává, bude odehrávat, a jak skončí.

V rámci pochopení a přiblížení aktérů šikany následují typologie, které jejich osobnosti a činy popisují.

Oběť

Při bližším poznání typologie oběti, můžeme vypočítávat u některých jedinců dále zmíněné rizikové vlastnosti, které mohou vést k tomu, že jedinec bude za oběť vybrán. Patří mezi ně tělesná slabost, odlišné vnější znaky než je pro děti „běžné“ jako jsou brýle, vyšší osobní váha či zrzavá barva vlasů. Často si agresor oběti vybírá i kvůli rasové odlišnosti. Oběť může být jedinec, který si nevěří, je ustrašený a přecitlivělý. Může mít také nějakou poruchu učení, ADHD, apod. Dítě ze sociálně slabé rodiny, taktéž může v agresorovi vzbudit pozornost (Řičan, Janošová 2010 s. 59-61).

- Oběť na první pohled – jsou to děti, které už na pohled vypadají slabě, neumí se prosadit ani bránit.
- Oběti setrvávající dlouhou dobu pod ochrannými křídly matek nebo babiček – jde o děti, jejichž rodiče se nedokážou smířit s dospíváním jejich dítěte, nepřijímají to, že se jejich dítě stává samostatným.
- Handicapované děti – snadné oběti. Při integraci do základních škol je důležitá dobrá příprava na potřeby daného žáka, seznámení třídy a celkovým pedagogickým i nepedagogickým sborem.
- Učitelské děti – nejčastější oběti, především pokud rodič učí na stejné škole. Okolí si myslí (často tomu tak je), že má dítě výhodu, za což může být terčem šikany (Martínek 2013).

Agresor

Znalost typických vlastností je důležité pro včasné odhalení vzniku šikany a zjištěním kdo je ve skupině agresor. Mezi nimi nalezneme dobrou fyzickou kondici, bývá tělesně silný, samozřejmě to není pravidlem. Agresor bývá žák cholerik, který je výbušný a snadno se dostane do problému. Chybí mu soucit, proto je chladný a krutý. Spolužáci z něj mývají strach a vytváří si respekt. Mývá horší studijní výsledky. Často i kromě šikany porušuje školní řád i jiným způsobem (Řičan, Janošová 2010 s. 53-55).

- Agresor hrubý, fyzický – je zde využíváno fyzické síly a převahy. Často jde o člověka, který zažívá podobné chování i on sám doma (tvrdé trestání). Ve většině případů potřebuje ke svým činům publikum.

- Agresor jemný, kultivovaný – před pedagogy velmi slušně vypadající jedinec, pomáhá, jakmile ale učitel ze třídy odejde, nastává šikana. Má své „kumpány“, kteří plní jeho rozkazy. V rodině obvykle panuje tvrdá výchova.
- Agresor srandista – opět učiteli oblíbený žák, rodina bývá volnomyšlenkářská. Pokud je pedagogem přistižen při činu hájí se slovy, že to byla jen sranda. Při potvrzení ostatních spolužáků, kteří souhlasí ze strachu, aby nebyli příští obětí, to učitel akceptuje jen s pokáráním a není nikdo potrestán.
- Agresor spouštějící ekonomickou šikanu – v rodinách těchto dětí, se dává přednost materiálním věcem. Neuznávají děti z nižších poměrů a ty se poté stávají jejich oběťmi.
- Nudící se agresor – většinou jsou to děti ze psychicky zanedbaných rodin, rodiče splní jejich základní potřeby, ale dále je nerozvíjejí, nechtějí se od nich nechat otrávenovat. Děti nejsou k ničemu vedené a nudí se. Šikana je potom prostředek k zahánění té nudy.
- Agresor bránící se konkurenci – většinou jde o děti zažívající konkurenční boj, může jít o děti s prestižních či sportovních tříd, kde je velká soutěživost a potřeba být nejlepší (Martínek 2013).

Autoři Říčan a Janošová (2012) dále zmiňují:

Třídní „publikum“

Agresoři rádi ubližují za přítomnosti ostatních spolužáků, předvádějí tak svojí moc a postavení ve skupině. Děti, které jsou v publiku přítomné, vědí, že agresorovo chování není správné, ale je to zároveň pro ně dobrá podívaná. Mývají strach z toho, aby se nestaly další obětí, proto se někteří do agrese okrajově připojí, získávají tak pocit bezpečí a taktéž ze strany celého publika nepadne žádný nesouhlas s činy agresora (Říčan, Janošová 2010, s. 63-64).

Zastávce – spolužák, který se aktivně zastává oběti

Stává se to poměrně málo, ale občas se najde jedinec, který se oběti zastane. Je to jedinec odpovědný a s dobrou rodinnou výchovou. Bývá v kolektivu oblíben a jeho slovo za něco stojí, pomáhají i v jiných situacích ve školním prostředí (Říčan, Janošová 2010, s. 64-65).

Pedagog

Učitel bohužel může svými činy usnadnit nebo zhoršit šikanu. Skrytý agresor je oblíbeným žákem učitele a pedagog v něj věří při dodržování pořádku a mnohdy nepozná agresorovu

diktaturu ve třídě, tím se stává nevědomky spojencem šikany. Pedagog může zastávat špatné názory, např. „Ať si to děti vyřídí mezi sebou.“ či sdílí averzi k obětem. Může taktéž vědomě či nevědomky přehlížet známky šikany. Při sociometrickém vyšetření použije špatně mířené otázky jako „Vedle koho bys nechtěl sedět?“ či šikaně dostatečně nepředchází a vytváří pro ni příznivé podmínky ve třídě (Říčan, Janošová 2010, s. 65-68).

Rodiče zúčastněných dětí

Rodinné prostředí a výchova taktéž ovlivňují budoucí agresory a oběti. Zde se bude ale autorka práce zabývat činy rodičů při rozvíjející se šikaně. Častokrát narazíme na to, jak málo jsou rodiče dětí o šikaně informováni a mnohdy ji i podceňují. Rodiče agresora se o chování svého dítěte dozvídají spíše až při provalení šikany od pedagogického personálu. Činům svých dětí nemusí dávat velkou váhu a berou to spíše jako „klukovinu“. Špatně udělají i v případě zbylí dítěte nebo jeho pochválení (ukázka nadřazenosti dítěte). Mohou taktéž zastávat vůči škole arogantní názor nebo popírat agresorovy činy. Rodiče obětí se o šikaně dozvědí dříve, než rodiče agresora. Častokrát se ale oběti s šikanou, kvůli strachu, nepřiznají. Když se děti svěří, mohou rodiče poprosit o neřešení a oni jim vyhoví. Mohou mu špatně poradit (ať se nebrání, k dětství to patří...) nebo mu dát pocit, že si za to může samo (Říčan, Janošová 2010, s. 68-70).

Místní komunita

Při vzniku šikany i možnosti její prevence hrají roly místní poměry. Pro získání důvěry a respektu rodičů a žáků je vhodné, aby škola již měla vyšší prestiž a sdílela své úspěchy. Lépe si tím získá i lepší pracovní atmosféru, pocit bezpečí na škole a mimo jiné také podporu veřejnosti při šíření osvěty ohledně problematiky šikany a násilí mezi dětmi. Často do školy zasahují i sponzoři či politici. Komplikovat vyřešení šikany mohou i gangy, které mají ve svých řadách děti ze školy. Osvěta mezi místní komunitou je důležitá hlavně z hlediska prevence (Říčan, Janošová 2010, s. 71).

Celá společnost

Normy, názory a celkové smýšlení žáků je odrazem společnosti, ve které se nacházíme. Podle autorů Říčana a Janošové (2010) jsou hodnoty jako slušnost a poctivost v naší zemi narušeny, s čímž naprosto musím souhlasit. Hledíme pouze na úspěchy, nikoli na prostředky, díky kterým k nim došlo. Když se ohlédneme do minulosti tak záchranné složky a hlavně pedagogové měli ve společnosti velký respekt, v dnešní době tomu tak bohužel není, u mladých lidí zvláš-

tě. Jako důsledek vidíme, jak na školách děti častěji vyrušují a nedodržují školní řád. V mediích a na internetu je násilí často propagováno a děti k němu mají bohužel velmi snadný přístup. To co se děje ve společnosti má za následek rozšíření šikany na školách i její postupné zhoršování. Proto je třeba, aby učitelé usilovali o posílení hodnot, které jsou žákům vštěpovány, jako je solidarita, empatie, spravedlnost a pravda (Říčan, Janošová 2010, s. 71-72).

1.2.6 Stádia šikany

Podle Koláře (2011) je nutné pro řešení šikany porozumět mechanismům, kterými se mění vztahy mezi členy skupiny. Proto je zde uvedeno pět stádií šikany.

První fází je vznik ostrakismu. Při tvoření kolektivu se vždy najdou jedinci, kteří nejsou oblíbení a průbojní. Ti se poté stávají terčem posměchu, spolužáci nemají rádi jejich společnost apod. Jedná se o mírné psychické týrání. V této fázi již šikana začíná a rozvíjí se do dalších stádií.

Druhou fází je přitvrzování, manipulace a výskyt fyzické agrese. Když je ve skupině vyčleněn obětní beránek, dochází ke krizi, tzv. scapegoatingu, tj. sjednocení skupiny pod společným nepřítelem. Vyloučení jedinci začnou působit jako prostředek k uvolnění skupinového napětí a uvolnění nepříjemných pocitů (střet s učitelem, blízkí se písemná práce). Následuje mírné fyzické násilí. Pokud skupina netrvá na ubližování zranitelným, šikana se nerozvíjí. Spíše ale nastává scénář, kdy nezasáhne pedagog a šikana se ve skupině rozvine do dalších stádií.

Třetí stádium neboli klíčový moment, vytvoření jádra agresorů. Při neřešení předchozí situace, vytvoří útočníci skupinu a začínají spolupracovat. Nadále zastrašují ostrakizované jedince, kteří se v jejich očích jeví jako slabí. Tato fáze představuje kritický okamžik, kdy šikana může, ale nemusí přejít do další fáze. V mnoha případech se šikana šíří dál, protože agresori mají ve skupině navrch.

Čtvrté stádium aneb většina přijímá normy agresorů. Agresori ve skupině dominují a skupina přijímá jejich normy. Jedinci přestanou poslouchat své učitele a začnou dělat vše, co dělá jejich vůdce. I slušní jedinci se začnou podílet na šikanování svých spolužáků.

Páté a poslední stádium totality neboli dokonalé šikany, při které se skupina dělí na dva tábory – „pány a poddané“. Agresori už nemají žádné zábrany a opakovaně zneužívají své poddané a oběti pro vlastní potěšení. Slabší jedinci jsou vykořisťováni pro své materiální věci (peníze, školní potřeby), rozumové schopnosti, těla atd. Manipulace je zde tak silná, že poddaní akceptují násilí a jsou ochotni pro agresory udělat cokoli. Celá skupina již přijala ideologii

šikany za svou. Šikana se často projeví až tehdy, kdy jedinec násilí neunes a zhroutí se, vynechá vyučování nebo utrpí vážná fyzická zranění (Kolář 2011, s. 45-53).

1.2.7 Směry šikany

V rámci celkového pojetí šikany je dobré zmínit, že se problematika může objevit i v jiných kolektivech a formách než jen mezi žáky. A tou je šikana mezi různými aktéry v rámci školního prostředí i mimo něj.

Učitel x žák – učitel má žáka, který ho provokuje a moc s ním nevychází, dostává poté horší známky, hůře ho trestá a dostává těžší úkoly než zbytek třídy.

Žák x učitel – učitel je snadný terč, je ve třídě sám na celou skupinu žáků. Děti ho zlobí a nedávají pozor. V tomto případě učitel nemá dostatečný respekt a autoritu před svými žáky. Největší riziko je u učitelek žen, které jsou vznětlivé na podněty od rušivých žáků a učitelé s handicapem.

Rodič x učitel – tento směr nastává v situaci, kdy rodiče nerespektují školu jako instituci a pedagogy. Mluví jim do výuky a dělají, jak ví vše nejlépe.

Učitel x rodič – trpí jím rodiče, kteří spolupracují s pedagogem na problémovém dítěti a sami si nevědí rady. Pedagog dává rodiči rady, jak s dítětem jednat nebo jak ho trestat.

Učitel x učitel – situace může nastat při příchodu nového učitele, který má jiné praktiky než zbylý učitelský sbor nebo pokud se mezi mladými pedagogy nachází pár starších jedinců, kteří nechtějí měnit své dlouhodobé techniky (Martínek 2009, s. 113-117).

Mezi zaměstnanci hovoříme o **mobbingu** neboli opakovanému (několik měsíců) či pravidelnému (každá týden) projevu nějaké formy agrese. Vyloučený jedinec bývá ze strany svých kolegů odstrkovan, pomlouván, ignorován či týrán. Cílem agresora je vždy způsobit újmu oběti. (Cakirpaloglu, aj. 2016, s. 14-16)

Ředitel x učitel

Jde o formu **bossingu**, při kterém je narušený vztah mezi podřízeným a nadřízeným. Nadřízený jako agresor svého podřízeného (oběť) před kolegy zesměšňuje a shazuje, ztěžuje či úplně znemožňuje jeho práci. Charakteristika je stejná jako u mobbingu, jediný rozdíl je v pracovních pozicích aktérů šikany. (Cakirpaloglu, aj. 2016, s. 14-16)

1.2.8 Následky šikany

Veškeré formy šikany ovlivňují život celé skupině aktérů šikany i pedagogům, kteří ji řeší. Někdy méně, někdy více, ale vždy se najde záležitost, která se v jejich životech změní. Oběti si nesou psychická traumata (deprese, úzkostné poruchy...), mnohdy i tělesné šrámy, málo si věří a necítí se již ve školním prostředí nejlépe, což má za následek menší nebo žádné projevování v hodinách. V nejhorším scénáři si oběti mohou sáhnout na život a spáchat sebevraždu. V rámci budoucnosti může také nastat situace, kdy se dřívější oběť šikany stane agresorem. Při dopadech šikany taktéž můžeme hovořit o riziku vzniku kumulovaného efektu. Ten nastává, když si oběť o sobě začne myslet, že s ní není něco v pořádku a za šikanování si vlastně může sama. V rámci důsledků pro agresora či přihlížejících aktu šikany hovoříme o zafixování zkušeností a je tu riziko budoucí kriminalizace. Pokud je šikana namířena proti učiteli, může to mít za následek, že pedagog má nechuť k žákům, vztahy mezi nimi se naruší a následně se zhorší výkonnost žáků nebo se učitel stane zcela neschopným znovu učit (Bendl 2003, s. 35-40).

1.2.9 Legislativní rámec šikany

V rámci školského zákona má škola odpovědnost za žáky, musí jim zajistit bezpečnost a ochranu v rámci výuky i při souvisejících aktivitách. Dále má povinnost vytvořit kladné prostředí s podmínkami pro správný vývoj a předcházet rizikovému chování. Šikana musí být tedy ihned řešena a obětem poskytnuta pomoc. Taktéž je škola povinna ohlásit výskyt šikany zákonnému zástupci v případech, pokud se šikana odehrává ve školském prostředí či jinde ve výuce. Dále se výskyt musí ve vážnějších případech hlásit orgánu sociálně-právní ochrany dětí či Policii ČR. Při oznamování je samozřejmě nutné dodržet presumpci neviny. Přestože není šikana přesně definována jako trestný čin, může svými prvky naplňovat skutkovou podstatu některého přestupku či trestného činu např.: *§ 146 Ublížení na zdraví, § 175 Vydírání či § 228 Poškození cizí věci*. Trestně odpovědná osoba je starší 15 let, na základních školách proto nejsou děti trestně odpovědné, ale soudem mu může být naloženo opatření k jeho nápravě. Škola se může dopustit taktéž trestných činů z trestního zákoníku - **Povinnost překazit páchaní nebo spáchání trestného činu § 367, Neoznámení trestného činu § 368** (MŠMT 2016, s. 10-14).

1.3 Prevence šikany a agrese

Tato kapitola se věnuje tématu prevence šikany ve školním prostředí, popisuje termín prevence, a uvádí její možnosti a příklady.

Prevence agrese a šikany je velmi důležitá a měla by být aktivním tématem ve všech společnostech. Společnost by měla být v oblasti šikany a agrese vzdělávána. Lidé by měli vědět, co je to šikana, jak ji rozpoznat a jak ji v případě potřeby řešit. Mělo by se šířit povědomí o tom, že se jedná o závažný problém a že by se měl řešit, nikoliv ignorovat nebo tolerovat. S tím souvisí i potřeba zvyšovat povědomí o dopadech šikany a agrese na jednotlivce, oběti i pachatele, a na všechny, kteří jsou do této problematiky zapojeni. Prevence šikany a agrese je celospolečenským tématem a musí být řešena zodpovědně a aktivně. Za tímto účelem byly vypracovány interní strategie, které stanovují, jak předcházet, hlásit a vyšetřovat a jak následně postupovat v případě výskytu. Při stanoveném cílu práce zmapovat systém prevence, bylo nejdříve nutné prevenci na českých školách porozumět a prozkoumat ji.

Metodický pokyn (2016) vymezuje problematiku šikany ve školním prostředí, její prevenci a řešení. Text také koresponduje s Metodickým doporučením k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školních zařízeních.

Z MŠMT (2016) jasně vyplývá, že škola stanoví jednu osobu z pedagogického personálu pro vzdělávání se problematice šikany, dále bude řešit prevenci a šetření (školní metodik prevence, výchovný poradce). Ve školním řádě uvede pravidla chování a důsledky při nedodržení. V rámci třídy nastaví pravidla, na jejich tvoření se mohou podílet i sami žáci. Mezi pedagogy by měl být nastaven systém vzájemné komunikace pro včasné odhalení problému, s čím souvisí i pravidelný monitoring varovných signálů. Povinnost školy souvisí taktéž s informovaností svých zaměstnanců (specifika šikany), rodičů žáků a žáku samotných v otázce možné pomoci při výskytu šikany. Pedagogové mají ze strany školy zajištěnou podporu a rozvoj. Dále si každá škola realizuje vlastní **minimální preventivní program a školní program proti šikanování** (MŠMT 2016, s. 2-4).

Kolář (2011) ve své publikaci uvádí v rámci školního programu proti šikanování 13 hlavních součástí, mající univerzální charakter. V MŠMT (2016) to nalezneme jako přílohu, sloužící pro školy aby si podle něj vytvořily program vlastní. Komponenty navazují jeden na druhý a společně tvoří systém, který by měl být v rámci prevence šikany úspěšný.

1. Zmapování situace – analýza a evaluace
2. Motivování pedagogů pro změnu
3. Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů
4. Užší realizační tým
5. Společný postup při řešení šikanování
6. Primární prevence v třídních hodinách
7. Primární prevence ve výuce
8. Primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování
9. Ochranný režim
10. Spolupráce s rodiči
11. Školní poradenské služby
12. Spolupráce se specializovanými zařízeními
13. Vztahy se školami v okolí (Kolář 2011, s. 259)

1.3.1 Druhy prevence

„Mezi řešení šikany, resp. možnosti, jak předcházet a čelit šikanování patří celá pestrá paleta opatření, přístupů, zásad, metod a prostředků (Bendl 2003, s. 77).“ Autor taktéž uvádí důležitost informovanosti jedinců o možnostech, kam se mohou v případě potřeby obrátit, dále nacházení možností v ovlivnění rizikových faktorů příčin vzniku šikany a zastává názor, že je účinnější a jednodušší šikaně předcházet. Prevencí se rozumí uplatňování opatření, která mají zabránit výskytu některého rizikového jevu, v tomto případě šikany. V rámci prevence, rozlišuje dva druhy, prevenci primární a sekundární.

Prevence primární

Využívá se v situaci před šikanou. Nalezneme v ní možnosti a formy ohledně informovanosti dětí, rodičů i veřejnosti, jaké preventivní aktivity je možné použít na školách a hlavně spočívá ve správné výchově osobností žáků. Dále se jedná o budování dobrých vztahů v kolektivech a školní komunity (Bendl 2003, s. 78).

Prevence sekundární

Využívá se v situaci, kdy už k šikaně došlo. Jedná se o opatření pro zamezení jejího znovuobjevení a nápravě. Patří sem včasná diagnostika spolu s rychlým vyšetřením, komunikace se všemi aktéry, jejich rodinami a výchovná práce agresora/ů (Bendl 2003, s. 78).

V rámci celkového pojetí prevence šikany je dobré zmínit rozdělení prevence v rámci různých úrovní od Říčana a Janošové (2010).

Prevence na úrovni školy jako celku – dozory na chodbách, kontrola všech prostor školy pro odhalení rizikového chování, správně formulovaný a mířený školní řád spolu se seznámením žáků s ním, budování správného mravního chování a vštěpování správných hodnot. Informovanost o problematice šikany a seznamovat s negativními následky (Říčan, Janošová 2010, s. 111-113).

Prevence na úrovni jednotlivých tříd – měření klimatu ve třídě anonymním dotazníkem, v rámci předmětů či třídnických hodin diskutovat o chování v rámci školní komunity, nácvik komunikace v kruhu (pomocí her), zařazení zážitkových pobytů pro žáky (víkendové) (Říčan, Janošová 2010, s. 115-116).

Prevence na úrovni jednotlivců – individuální sledování rizikového chování u jednotlivců a rozhovory se žáky (Říčan, Janošová 2010, s. 117).

V České republice nalezneme také spoustu organizací, které se tématu šikana věnují, a na které se lidé mohou v případě potřeby obrátit:

- pedagogicko-psychologické poradny
- střediska výchovné péče
- speciálně pedagogická centra
- organizace a programy primární prevence rizikového chování
- OSPOD
- Linka bezpečí (Kolář 2011, s. 320)

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce je zmapovat systém prevence šikany a agrese na druhém stupni ve vybraných školách Ústeckého kraje.

2.2 Metodologie průzkumného šetření

Pro průzkumné šetření autorka práce zvolila metodu dotazníkového šetření s využitím polostrukturovaného dotazníku. Průzkumné šetření mělo smíšený charakter. Otázky se orientovaly hlavně na prevenci šikany na druhém stupni vybraných základních škol v Ústeckém kraji, respondenti odpovídali podle zkušeností z jejich školy, ale nacházely se zde i otázky analytické zaměřené přímo na vyplňující osobu. Otázky byly všechny kromě jedné orientované na dobu bez COVID-19. Samostatné průzkumné šetření probíhalo z důvodu koronavirové krize online prostřednictvím odkazu, který respondenty přesměroval přímo k dotazníku. Dotazník zabral každému v průměru deset minut. V další kapitole, pro bližší pochopení metody, autorka práce popisuje pojem dotazník obecně.

2.2.1 Dotazník

„P. Gavora (2000) vymezuje dotazník jako „způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí“. Kladené otázky se mohou vztahovat buď k jevům vnějším (např. názory učitelů na zaváděná organizační opatření), nebo k jevům vnitřním (např. postoje, motivy, citové stavy apod.). Samotný dotazník je soustava předem připravených a pečlivě formulovaných otázek, které jsou promyšleně sestaveny a na které dotazovaná osoba (respondent) odpovídá písemně (Gavora in Chráska 2016, s. 158).“

2.3 Výzkumný vzorek

Průzkumné šetření bylo určeno pro všechny třídní učitele na druhém stupni vybraných škol, dále ředitele škol, zástupce ředitele, metodika prevence, a pokud byl na škole přítomen tak i pro školního psychologa, výchovného poradce či speciálního pedagoga. Z každé školy bylo tudíž dotázáno minimálně sedm osob. Dvě z dotazovaných škol byly školy na menších obcích. Zbylé dvě školy z větších měst, kde bylo tříd a personálu podstatně více. Údaje o školách a pedagogickém sboru jsou z důvodu ochrany osobních údajů a dat anonymizovány.

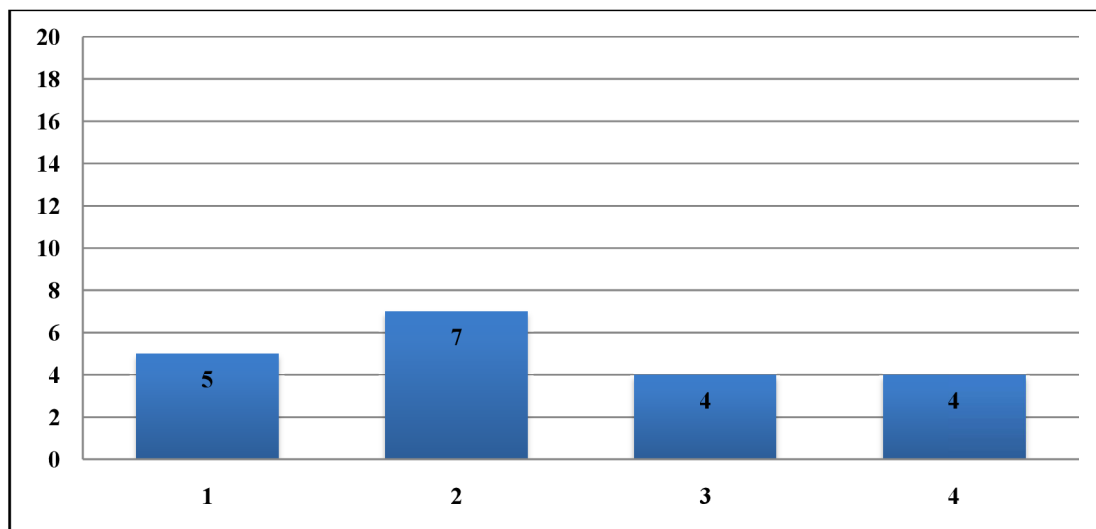
2.4 Plán práce

Dotazníkové otázky byly vytvořeny speciálně pro tuto bakalářskou práci, aby přesně korespondovaly a naplňovaly cíl práce. Dále také pro lepší porozumění problematiky v dané oblasti. Dalším krokem bylo vybrat školy, na kterých šetření proběhne. Školy byly vybrány v okolí bydliště autorky. Lidově zvaném „Šluknovský výběžek“. Po výběru autorka odeslala emaily s prosbou o vyplnění dotazníku s vysvětlením pro použití ve své bakalářské práci. Email dostali ředitelé základních škol, kteří byli požádáni o přeposlání svým kolegům na pozicích určených v emailu (metodik prevence, školní psycholog, atd.). Průzkumné šetření probíhalo půl roku. První dotazníky byly odeslány v červnu roku 2021. Po malé návratnosti byly autorkou práce opakovaně rozeslány dotazníky. Šetření skončilo v prosinci 2021.

Z oslovených škol se jich vrátilo dvacet dva. Pro potřeby bakalářské práce bylo pro toto průzkumné šetření použito dvacet správně vyplněných dotazníků. Uvedené odpovědi byly poté zpracovány v průzkumném šetření.

2.5 Vlastní průzkumné šetření

Otázka č. 1 Jaký je název Vaší školy?

Graf 1: Názvy škol

První otázka s názvem školy sloužila pouze k orientaci autorky práce, kolik škol na dotazník odpovědělo. Z důvodu anonymity, nejsou uváděny odpovědi ohledně jména školy. Na dotazník odpověděli respondenti ze čtyř škol v Ústeckém kraji. V grafu jsou uvedeny počty, kolik dotazníku z daných škol je použito v průzkumném šetření.

Otázka č. 2 Jaká je Vaše délka pedagogické praxe a z toho kolik let působíte na Vaší škole?

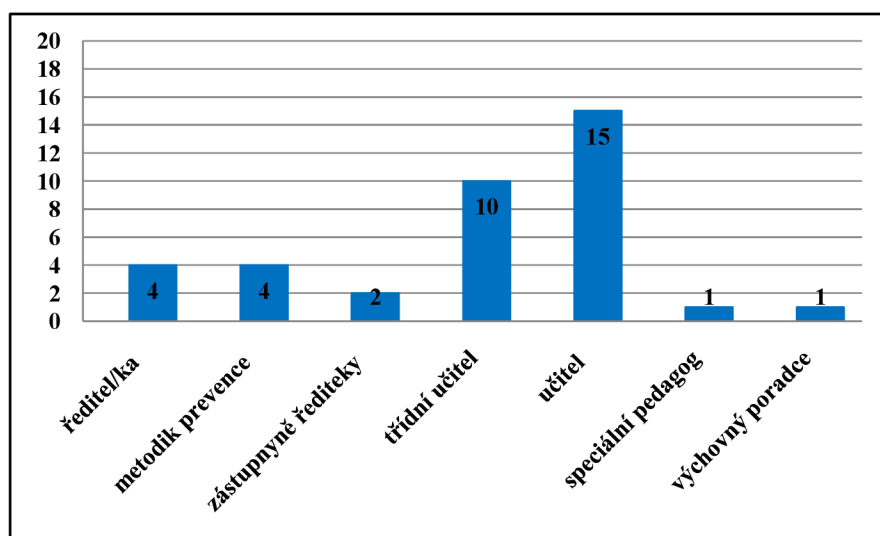
Respondent číslo:	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Pedagogická praxe	35	19	33	31	26	20	11	24	8	17
Působení na škole	22	7	33	22	8	18	7	20	4	10

Respondent číslo:	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
Pedagogická praxe	29	7	14	22	26	5	9	10	6	19
Působení na škole	20	4	10	18	17	3	6	7	5	8

Tabulka 3: Pedagogická praxe a působení na škole

Více než polovina respondentů měla za sebou dlouhou praxi ve školství, objevovaly se odpovědi kolem 20-30 let (průměr 18,5 let). Praxe do deseti let se objevila jen u pěti respondentů. Působení na dotázaných školách bylo různorodé a pouze jednoho respondenta to bylo první pedagogické zaměstnání po celou dobu jeho učitelské praxe (průměr 12,5 let).

Otázka č. 3 Jaká je Vaše pracovní pozice na dané škole a jaký zde máte úvazek/úvazky?

Graf 2: Pracovní pozice

Nejvíce odpovídali třídní učitelé a učitelé a následovali ředitelé škol a metodici prevence. Z odpovědí vyplývá, že více než polovina respondentů má více pracovních úvazků a proto zastávají dvě nebo tři funkce na škole. Na dotazník odpověděl i jeden speciální pedagog a jeden výchovný poradce.

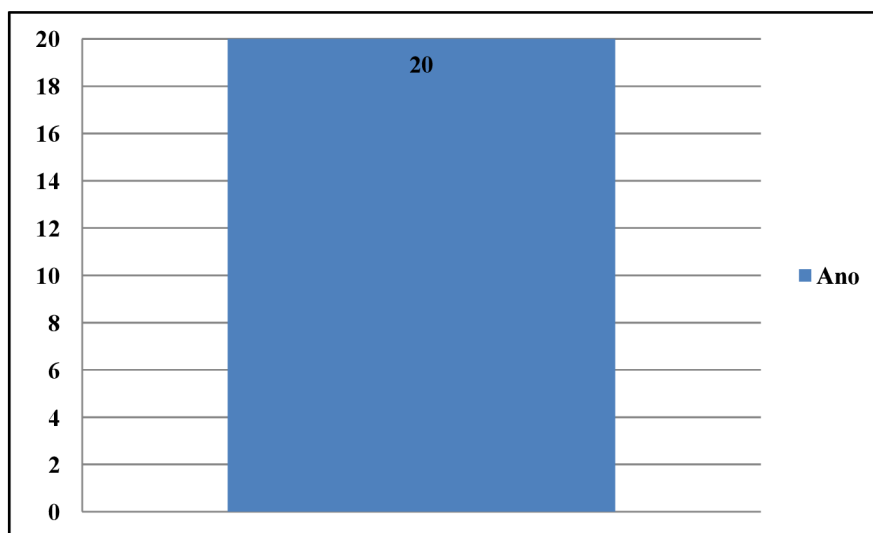
Otázka č. 4 Kolik má Vaše škola žáků?

ZŠ 1.	210	210	210	210	210		
ZŠ 2.	410	410	410	410	410	410	410
ZŠ 3.	380	380	380	380			
ZŠ 4.	219	219	219	219			

Tabulka 4: Počet žáků

Byly osloveny celkem čtyři školy a odpovědi od respondentů se shodovaly. Dvě z nich se nachází ve větších městech a mají 410 a 380 žáků. Škola v obci 210 a škola v menším městě 219.

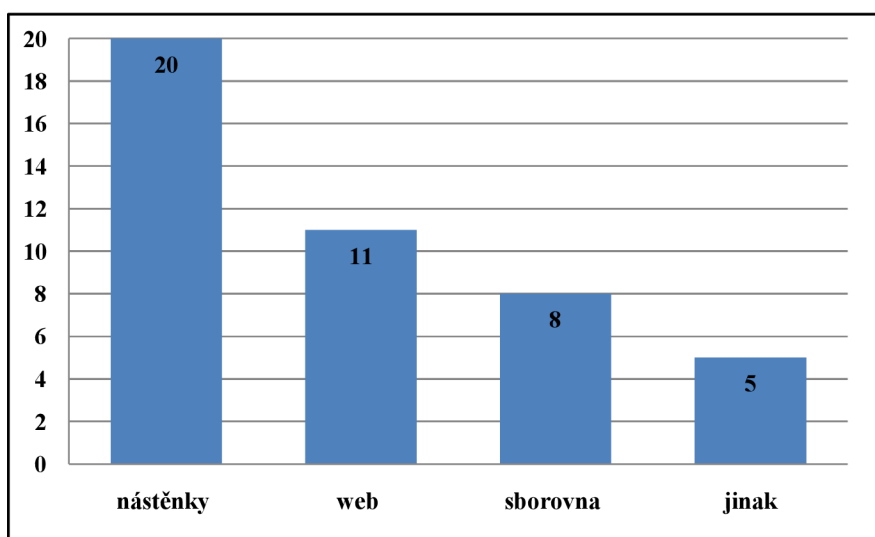
Otázka č. 5 Spolupracuje Vaše škola či Vy osobně s SVP, PPP, OSPODem, Policií ČR či neziskovými organizacemi?

Graf 3: Spolupráce s organizacemi

Všichni dotazovaní respondenti odpověděli, že spolupracují se všemi z nabízených organizací. (20 z 20)

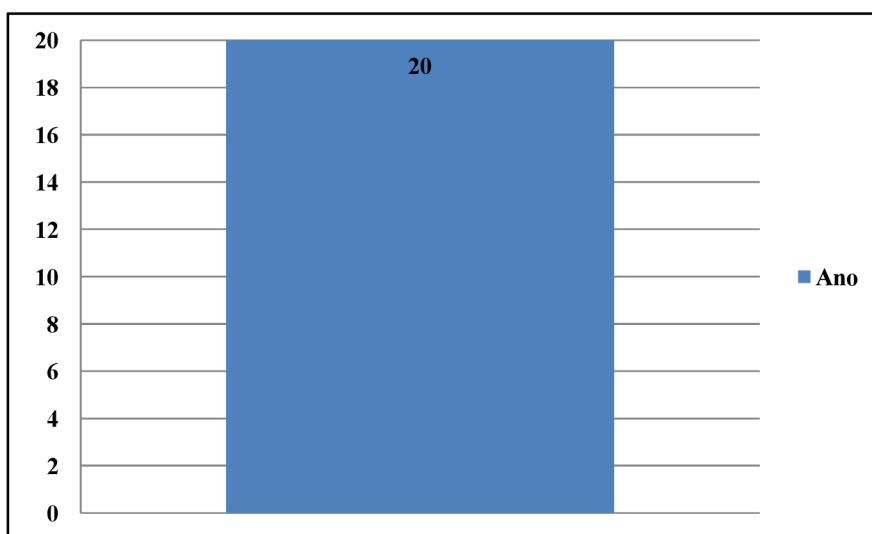
Otázka č. 6 Kde mohou žáci u Vás na škole získat informace ohledně problematiky šikany?

Graf 4: Informace o šikaně

Nejčastější odpověď byly nástěnky (20 z 20), ty jsou na všech školách. Některé školy mají vylepšený svůj web, tudíž respondenti odpověděli, že informace mohou žáci naleznout právě na něm (11 z 20). Informace taktéž mohou žáci škol nalézt ve sborovnách (8 z 20). Pět dotazovaných odpovědělo, že mohou žáci získat informace ohledně problematiky šikany jinak.

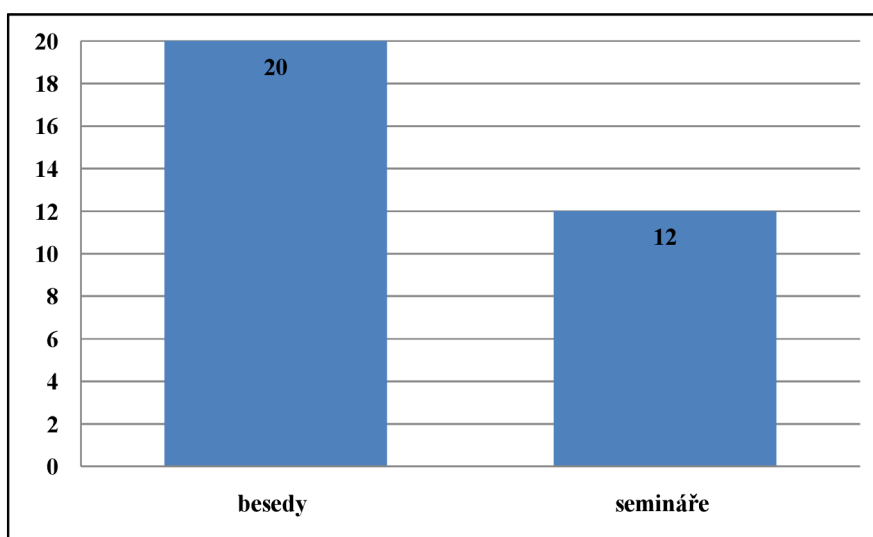
Otázka č. 7 Vyskytla se u Vás na škole nějaká podoba šikany?

Graf 5: Vyskyt šikany

Všichni respondenti uvedli, že se u nich na škole vyskytla nějaká podoba šikany. (20 z 20)

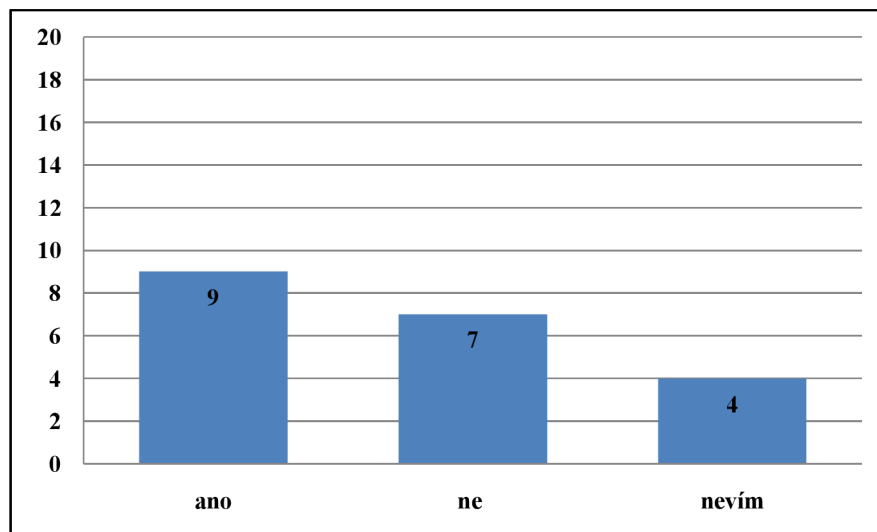
Otázka č. 8 Z nabídky sebevzdělávání zaměřených na problematiku vztahů mezi žáky preferujete?

Graf 6: Sebevzdělávání pedagogů

Z nabídky sebevzdělávání pedagogický personál preferuje besedy (20 z 20), někteří se účastní i seminářů (12 z 20).

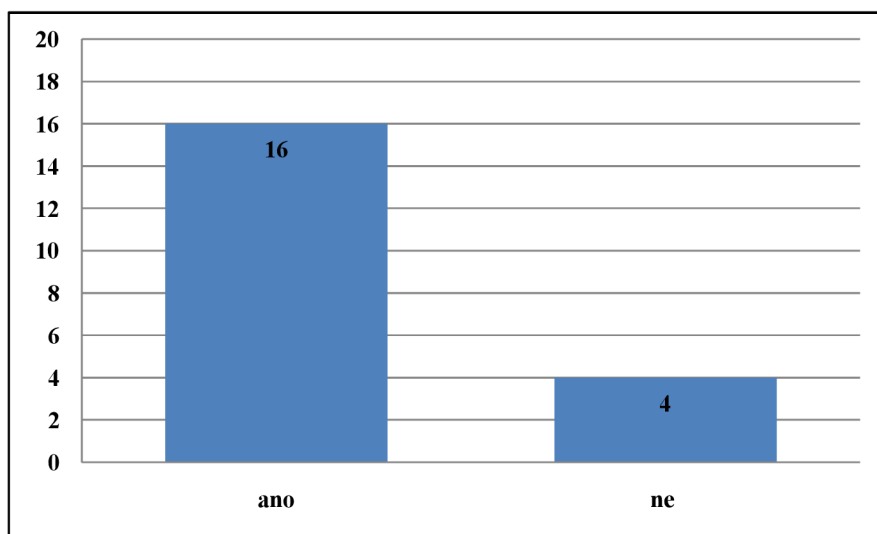
Otázka č. 9 Bylo by pro Vás efektivní a přínosné zařadit do sebevzdělávání supervize s ostatními pedagogickými pracovníky?

Graf 7: Supervize

Skoro polovina respondentů (9 z 20) by byla pro zařazení supervize do sebevzdělávání, 7 respondentů není pro zařazení supervize do sebevzdělávání a 4 respondenti nevědí.

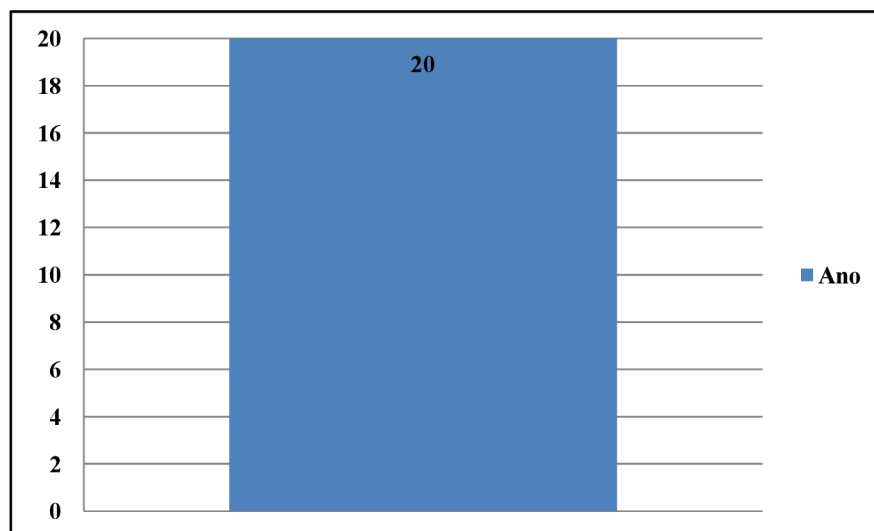
Otázka č. 10 Zajišťujete si finančně vzdělávací akce nad rámec povinného vzdělávání?

Graf 8: *Financování vzdělávání*

Většina pedagogických pracovníků (16 z 20) si zajišťuje vzdělávací akce nad rámec povinného vzdělávání.

Otázka č. 11 Máte v pedagogickém personálu přítomného školního psychologa, výchovného poradce či speciálního pedagoga?

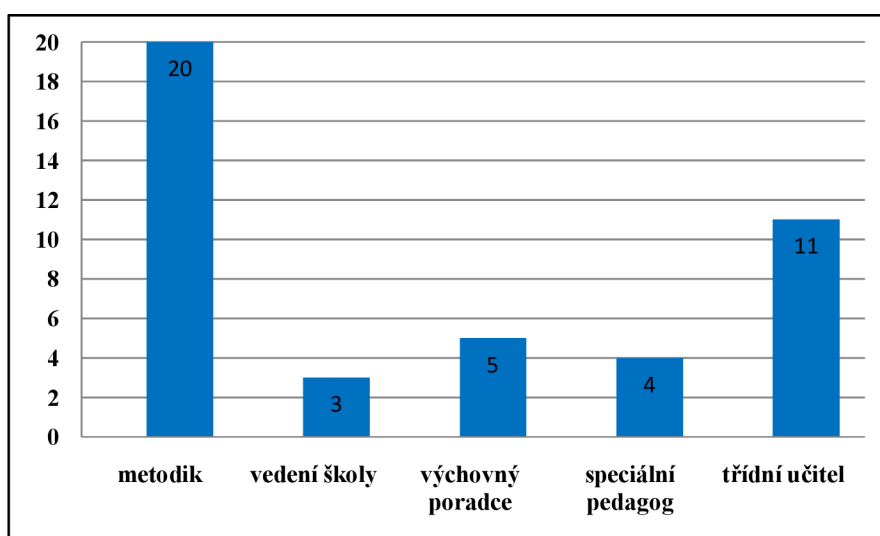
Graf 9: Metodik prevence

V rámci minimálního preventivního programu má každá škola povinnost pověřit alespoň jednu osobu vzděláváním a řešením prevencí šikany (MŠMT 2016). Školní metodik prevence je tedy vždy na škole přítomný a zbylé funkce si škola vytváří navíc podle svých potřeb. Zde můžeme vidět, že každá škola tuto možnost využívá. (20 z 20)

Otázka č. 12 Pokud jste odpověděl/a **NE** myslíte si, že by byl pro Vaši školu přínosem? (zda jste odpověděl/a **ANO**, otázku prosím přeskočte)

Všichni respondenti odpověděli v předchozí otázce ano, otázka tedy nebyla vyhodnocována.

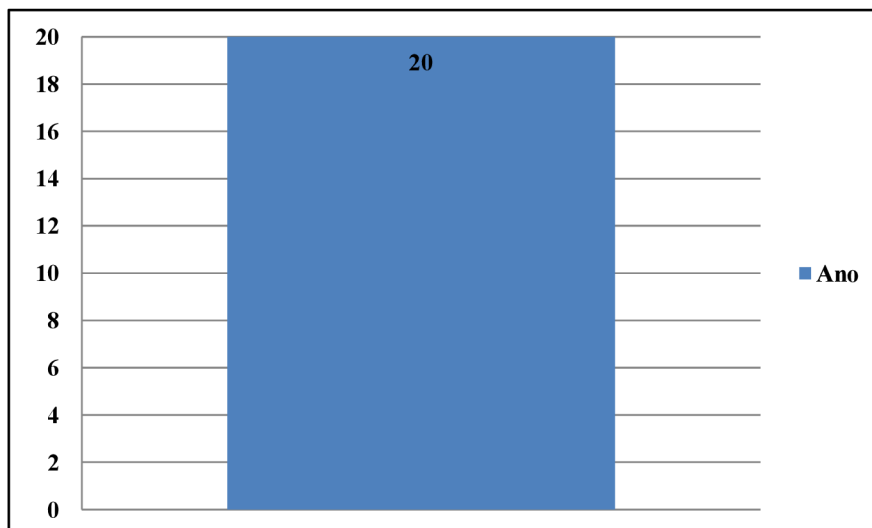
Otázka č. 13 Kdo je na Vaší škole zodpovědný za řešení šikany?

Graf 10: Řešení šikany

Respondenti vybírali více možností, v grafu jsou vyobrazeny všechny možnosti. Všichni respondenti uvedli metodika prevence (20 z 20). Podle odpovědí následuje třídní učitel (11 z 20) a výchovný poradce (5 z 20). Dále vybírali na základě vlastního výběru.

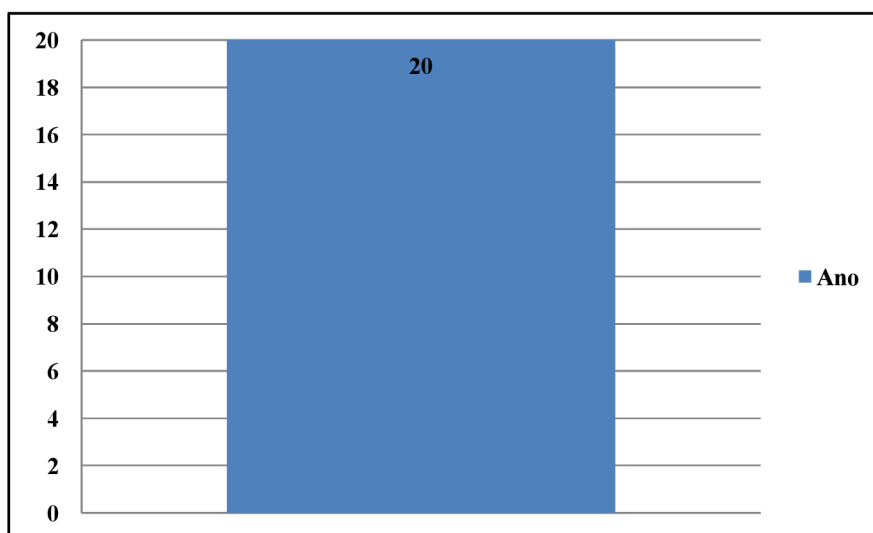
Otázka č. 14 Jsou žáci informováni, kdo ve zdejší škole řeší šikanu a na koho se mohou v případě potřeby obrátit?

Graf 11: Informovanost žáků

Všichni respondenti uvedli, že jsou u nich žáci informováni o tom, kdo ve zdejší škole řeší šikanu a na koho se mohou obrátit. (20 z 20)

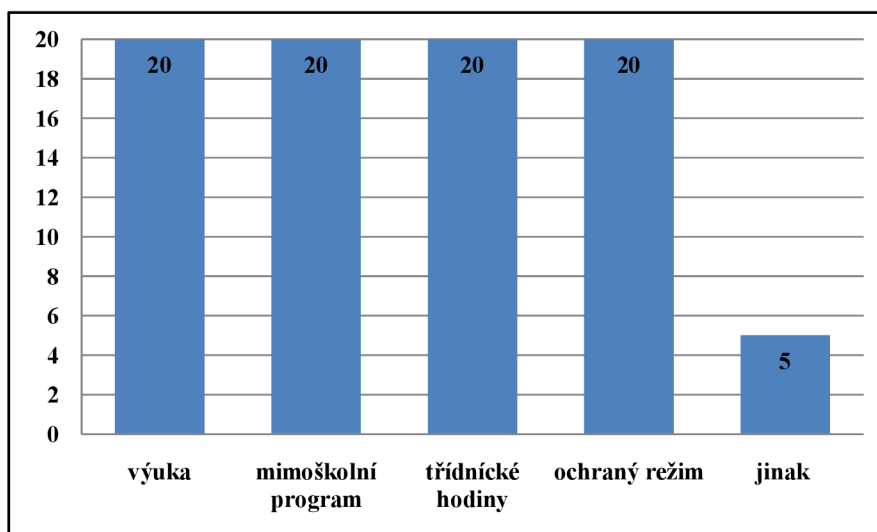
Otázka č. 15 Je podle Vás Minimální preventivní program na Vaší škole, jakož to primární prevence, dostatečný a efektivně zpracovaný?

Graf 12: Efektivnost MPP

Všichni respondenti uvedli, že jsou spokojeni se zpracováním MPP na jejich škole. (20 z 20)

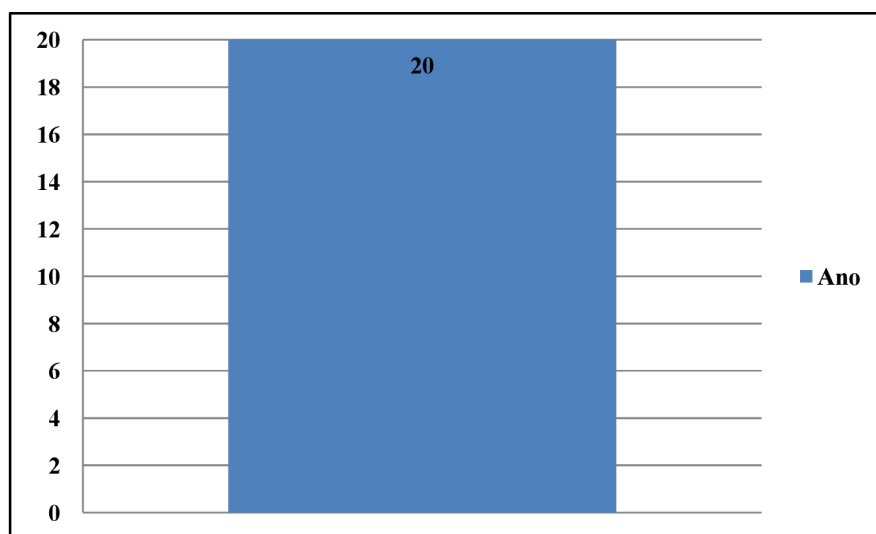
Otázka č. 16 Jak probíhá prevence šikany na Vaší škole?

Graf 13: Prevence šikany

Respondenti uvedli, že na jejich školách probíhá prevence šikany ve výuce (20 z 20), v mimoškolních programech (20 z 20), v rámci třídnických hodin (20 z 20) a ochranným režimem ve škole (20 z 20). Pět respondentů ze stejné školy uvedlo, že využívají i jinou možnost prevence.

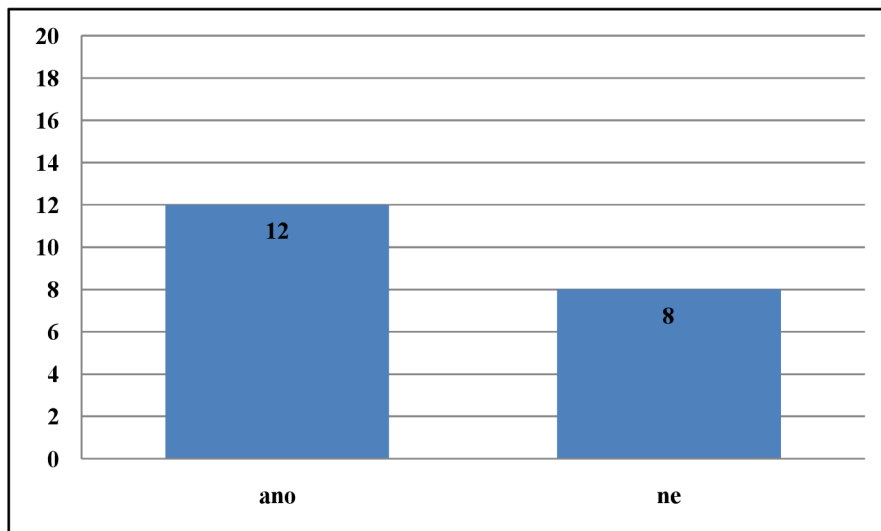
Otázka č. 17 Je podle Vás řešení šikany na škole efektivní a proč?

Graf 14: Efektivnost řešení šikany

Všichni dotazovaní odpověděli, že je podle nich řešení šikany na škole efektivní. Proč si to myslí odpověděli pouze čtyři respondenti. (20 z 20)

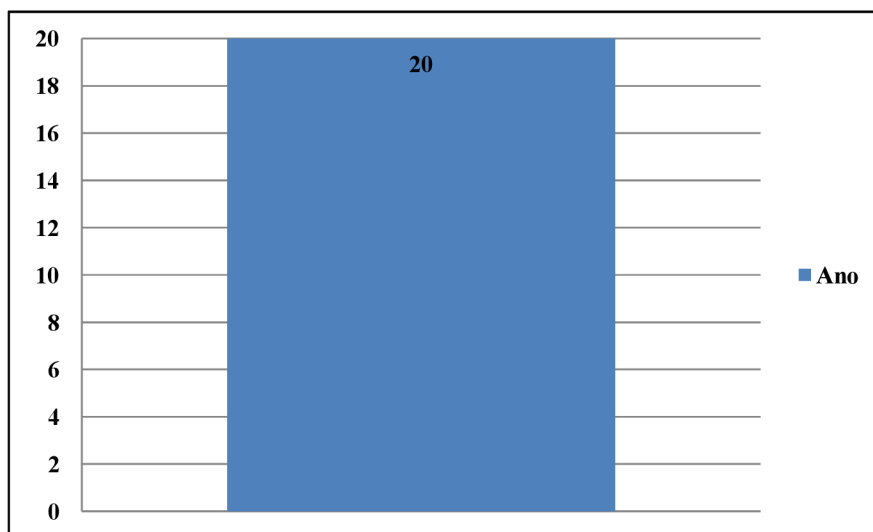
Otázka č. 18 Vidíte v prevenci šikany či jejím řešení prostor pro zlepšení, případně jak byste ho změnil/a?

Graf 15: Zlepšení prevence šikany

Více než polovina dotázaných (12 z 20) je pro možné zlepšení prevence šikany, tři z nich napsali k odpovědi i svůj názor. Osm z řad respondentů vnímá řešení šikany jako dostatečné, tudíž není pro změnu.

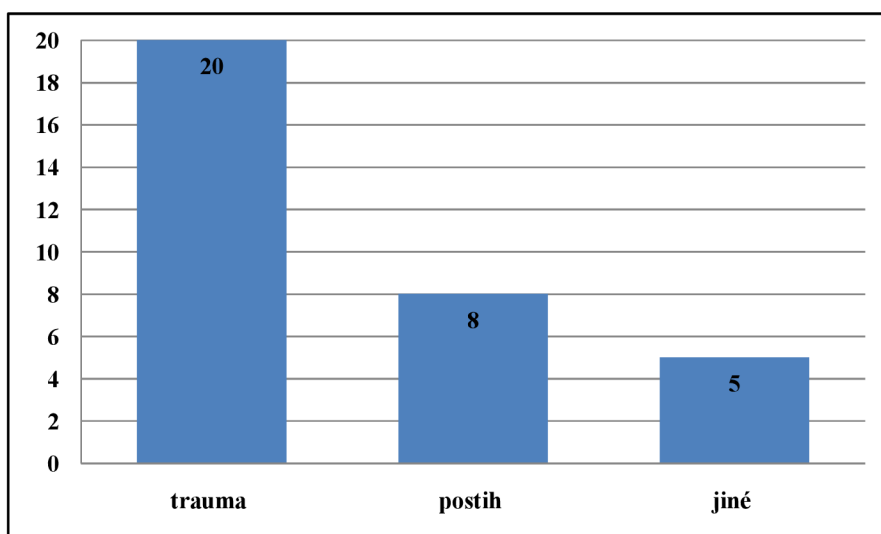
Otázka č. 19 Máte na škole dostupnou schránku důvěry?

Graf 16: Schránka důvěry

Respondenti uvedli, že je na jejich školách dostupná schránka důvěry. (20 z 20)

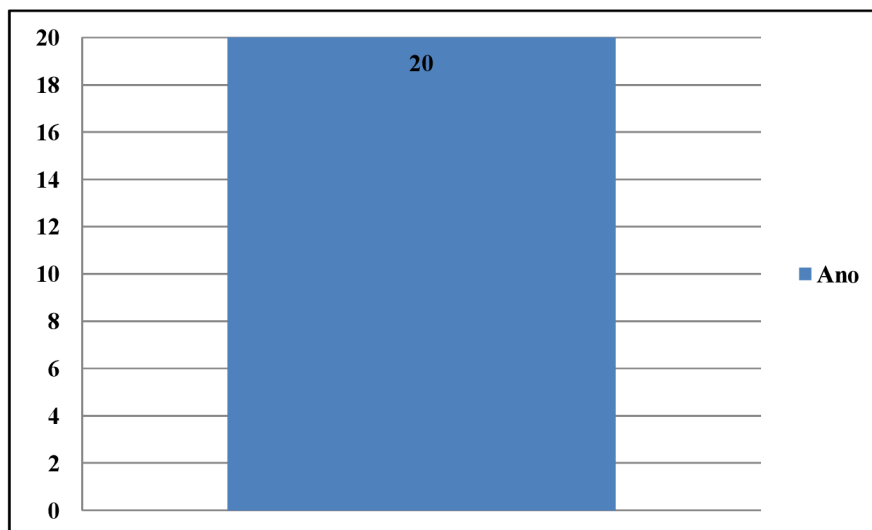
Otázka č. 20 Co vše podle Vás může hrozit při neřešení či přehlížení šikany?

Graf 17: Důsledky neřešení šikany

Všichni respondenti jsou si vědomi závažnosti neřešení šikany a vzniku traumatu. Pouze osm respondentů uvedlo možný postih pedagoga, který podle právního hlediska hrozí. Pět respondentů navíc uvedlo jiné ohrožení v rámci přehlížení a neřešení šikany.

Otázka č. 21 Informujete žáky o hrozbě kybernetické šikany, jenž v době distanční výuky může nastat?

Graf 18: Informovanost o kyberšikaně

Všichni respondenti uvedli zařazení do prevence šikany na jejich školách možnost kybernetické šikany, která měla největší rozmach v době distanční výuky, kdy se děti mohly potkávat online. (20 z 20)

Otázka č. 22 Pokud máte případné výtky či cokoli k doplnění, zde máte prostor.

Žádné postřehy či připomínky nikdo nezmínil.

2.6 Shrnutí průzkumného šetření

Při stanoveném cíli bakalářské práce zmapovat systém prevence na vybraných základních školách, autorku práce zajímalo, jak se pedagogové a odborníci na sociálně patologické jevy, tedy metodici prevence či výchovní poradci zabývají prevencí a řešením šikany, na základě zjištěných výsledků se autorka snažila navrhnout opatření vedoucí ke zlepšení této prevence na základních školách. Opatření naleznete v kapitole *Navrhovaná opatření*.

Ze čtyř dotázaných škol bylo použito dvacet správně vyplněných dotazníků. Dvě větší školy zaujímají dohromady jedenáct dotazníků a dvě menší devět. Z odpovědí pedagogického personálu vyplývá, že mají v průměru 18,5 let praxe ve školách a na dotázané škole je to v průměru 12,5 let. Větší školy mají tudíž i více žáků, jedna uvedla žáků přes 400 a druhá 380, Menší školy z toho jedna na vesnici s počtem žáků 210 a druhá 219. Dotazník vyplňovali všichni ředitelé dotázaných základních škol, taktéž metodici prevence a 10 třídních učitelů. Nacházel se zde i jeden speciální pedagog a výchovný poradce a dvě zástupkyně ředitele. Všechny dotázané školy spolupracují s organizacemi, které jsou jim nápomocny při prevenci a řešení šikany. Na všech školách žáci naleznou informace ohledně problematiky šikany na nástěnkách, některé školy mají i informace na svých webových stránkách či ve sborovnách. Šikana se podle výsledků objevila všude na dotázaných školách v různých podobách a formách. Pedagogové pro své sebevzdělávání preferují besedy a více než polovina taktéž semináře. Supervizi na školách by uvítalo 9 respondentů, 7 supervizi nechtějí a 4 neví. Nad rámec povinného vzdělávání se vzdělává a samo si hradí 16 respondentů. Na všech školách se nachází metodik prevence či výchovný poradce. Řešení a prevenci sociálně patologických jevů mají dle výsledků na školách na starosti hlavně metodici prevence a po nich třídní učitelé. Dále pak vedení školy, výchovný poradce a speciální pedagog. Všichni žáci na školách jsou informováni o možnostech prevence a řešení šikany. Podle zkoumání došlých dotazníků je zjevné, že školy jsou se svými preventivními programy spokojené. Prevence probíhá na školách ve výuce, mimoškolních programech, v rámci třídnických hodin a ochranného režimu. Více jak polovina respondentů by uvítala vylepšení MPP, zbytek je spokojeno se stávajícím. Všechny dotázané školy mají schránku důvěry. Všichni dotázaní jsou si vědomi traumatu, které může vzniknout při neřešení či přehlížení šikany. Méně než polovina respondentů si je vědoma možného postihu pedagoga. A všechny školy mají ve svém MPP zmínky o kyberšikaně.

2.7 Diskuze

Pro splnění cíle zmapování prevence na druhém stupni základních škol byly autorčiny otázky týkající se prevence šikany zodpovězeny prostřednictvím odeslaného dotazníku. Aby poskytnuté informace byly považovány za výsledky s pevným stanoviskem, je nutná 100% návratnost dotazníků ze všech oslovených škol z tzv. „Šluknovského výběžku“. V rámci průzkumného šetření byly dotázané všechny školy, které se ve výběžku nachází. Odpovědi ale přišly jen ze 4 škol, to je skoro 1/3 nabízených škol v okolí. Vždy ale bude na výsledek působit subjektivní názor vyplňujících pedagogů. Avšak výsledek výzkumu ukazuje možnosti zlepšení v rámci prevence, kterou více než polovina pedagogů vidí. Někteří respondenti ke své odpovědi napsali i svůj názor: *„Myslím, že vyhovuje, možná větší finanční dotace na preventivní programy. Kvalitní bývají dost drahé.“* *„Vždy je co zlepšovat.“* *„Vždy je možnost zlepšení. Je potřeba vnímat všechny signály, nezlehčovat situaci.“* Přesné zmapování systému prevence šikany by vyžadovalo spolupráci mezi vedením školy, učiteli, rodiči i žáky. Pro výzkum v diplomové práci by byl vytvořen další dotazník, a ten by byl spolu s rozhovory využit. Při otevřené a podpůrné atmosféře by se identifikovaly možné problémy a nedostatky ve stávajícím programu a následně by se vyvinulo účinné řešení a úprava plánu prevence.

Bylo zjištěno, že respondenti neprojevuji svůj zájem o výsledky tohoto průzkumného šetření. Nicméně se domnívám, že pro některé z nich by mohli být užitečné při hodnocení a reflexi svého plánu prevence.

Také bylo zjištěno, že mnoho pedagogů si platí za vzdělávací programy nad rámec povinného vzdělávání, což je pozitivní zjištění, které autorku práce potěšilo. Odpovědi poukazují na jejich nadšení pro další vzdělávání, ochotu se neustále zlepšovat a potvrzují, že učitelé musí ve vzdělávání pokračovat celý život. Je tedy důležité, aby pedagogové byli nadále motivováni k neustálému rozvoji svých odborných znalostí a dovedností, aby mohli nabízet moderní výukové metody a přístupy, které odpovídají aktuálním potřebám a trendům ve vzdělávání.

Bohužel v otázce efektivnosti programů pro řešení šikany nebo zmíněno tolik argumentů, jakých se autorka práce původně domnívala. Odpovědi na to, proč si respondenti myslí, že je jejich program prevence šikany efektivní byly následovné: *„Ano, snažíme se řešit šikany již v počátku. Jsme menší škola.“* *„Průřezově řeší všechny ročníky v závislosti na věku a složení třídy.“* *„Řeší se pokud možno neprodleně v počátcích.“* *„Včasný záchyt patologických jevů, následuje vždy vyřešení, doporučení dalších postupů.“* Při zhodnocení situace by všichni

pedagogové měli být schopni zdůvodnit, proč si myslí, že jejich program je efektivní. Jedním z možných argumentů by mohla být i ověřená účinnost programu.

Z odpovědí respondentů na otázku o sebevzdělávání vyplývá, že nejčastěji využívají možnost účasti na besedách. Toto zjištění je velmi zajímavé. Pedagogové tedy preferují v rámci besed možnost sdílení zkušeností a rozhovory s ostatními pedagogy.

2.8 Navrhovaná opatření

Prvním navrhovaným opatřením je zařazení anonymních dotazníků, které budou studenti vyplňovat každé pololetí. Díky tomu získají pedagogové přehled o tom, jaká je ve třídě atmosféra, jak se studenti cítí a zda je něco trápí. Učitelé mají vždy přehled o svých žácích, ale tímto mohou zjistit věci, o kterých nevěděli. To může vést k včasnému odhalení šikany a dalších problémů. Podle odpovědí z dotazníků víme, že mají školy schránky důvěry, což je samozřejmě správný krok k prevenci, ale často se děti bojí do nich něco hodit, protože mají strach, aby je někdo neviděl. Do dotazníku si mohou „postěžovat“ nebo pouze napsat jak se mají.

Za zmínku taktéž stojí, aby se děti více učili zvyšovat své sebevědomí, být nebojácné a více si věřili. Poznatky z teoretické části ukazují, že agresor si vyhlédne vždy „slabší“ oběť a takto by se tomu dalo aspoň trochu předcházet. Dalo by se to provést v rámci třídnických hodin či hodin předmětů jako je výchova ke zdraví. Důležité je taktéž podporovat zdravé vztahy v kolektivech, vytvoření vhodného prostoru pro komunikaci a spolupráci, to samotné může snížit riziko výskytu. Škola by tedy měla od druhého stupně vytvořit podmínky pro stmelování kolektivu v rámci školy v přírodě či celodenních výletů, aby měli žáci možnost naučit se zdravě komunikovat i mimo školní prostředí.

Jak bylo uvedeno v typologiích agresora, rodiče mají velký vliv na chování svých dětí, proto je jejich informovanost a spolupráce se školou velice důležitá při prevenci šikanujícího chování. Autorka tedy navrhuje více schůzek s rodiči spojené s besedami na téma šikana a agrese. Prospěšné mohou být i tematické dny s rodiči. V rámci rodičovských schůzek by mělo být připomínáno možné riziko vzniku šikany, možnosti řešení a informace o tom, na koho se mohou obrátit v případě výskytu šikany. Rodiče budou mít prostor pronést své připomínky, poznatky a promluvit si s ostatními zákonnými zástupci. V dnešní době je to obzvlášť potřeba, jelikož převládá „trend“ rušení rodičovských schůzek na školách, které jsou nahrazovány možnostmi konzultačních hodin, některé i pouze online, pokud je potřeba.

Dalším doporučením je uzákonění supervize ve školách. Vhodné je aby ji ředitelé na svých školách nabízeli, někteří pedagogové už tuto možnost na svých školách mají. V rámci prevence šikany, by bylo pro pedagogy vhodné, aby si mohli reflektovat svou práci a zařadili supervizi do své psychohygieny. V případě řešení šikany, mohou snadněji získat nadhled nad situací, podělit se o názory se svými kolegy a využijí pomoc nezaujatého supervizora. Autorka práce v supervizi vidí přínos nejen pro pedagogy, ale i žáky. Zavedení supervize jako součást vlastního vzdělávání, na které zaměstnavatelé přispívají, by pro každého pedagoga přineslo

výhody vzhledem k jeho finančním potřebám. Autorka si také uvědomuje obtížného dosáhnouti. Toto opatření bylo by to možné pouze při legislativní změně ve „školském zákoně“ neboli Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, a bylo by tématem širší diskuze.

Respondenti uvedli, že by školy potřebovaly více finančních prostředků na jiné formy prevence a možnosti řešení šikany než mají dostupné. Podle jejich názoru, s kterým se autorka ztotožňuje, jsou kvalitní programy prevence mnohdy příliš drahé a školy si je nemohou dovolit. Zřizovatelé škol by tedy měli více podporovat a přispívat na prevenci šikany. Je to zvláště nutné v oblasti, na kterou je zaměřená tato bakalářská práce. Můžeme jen doufat, že se v budoucnu zlepší financování projektů a všechny kvalitní budou dostupné pro všechny školy, bez rozdílů velikosti a počtu žáků.

Posledním doporučením v rámci zmapovaného regionu je založení „klubu prevence“. Starší žáci mohou přijít a zahrát mladším scénky s dobrým a špatným scénářem. V kapitole *Zvládání agrese* je popsáno, jak má trénink sociálních dovedností pozitivní vliv na překonávání agresivního chování. V rámci prevence šikany se děti prostřednictvím hry a nápodoby naučí správnému sociálnímu chování. Starší žáci budou tak příkladem pro své mladší spolužáky a také toto doporučení nezávisí na finanční situaci školy.

Na závěr by autorka práce chtěla zmínit názor Martínka (2009), se kterým se ztotožňuje, který říká: „Děti potřebují přirozené hranice, avšak rovněž potřebují cítit následek za jejich svévolné překročení (Martínek 2009, s. 36).“

3 Závěr

Cílem práce bylo zmapovat systém prevence. V rámci dotazníkového šetření na vybraných základních školách mě se systémem prevence pedagogové seznámili. Odpovědi autorka práce zpracovala a srovnala s prostudovanou literaturou a dokumenty v rámci prevence sociálně patologických jevů.

Často se stává, že témata týkající se šikany jsou tabuizována, protože se domníváme, že v naší škole nebo okolí se něco takového nestane. Setkáváme se hlavně i s problémem nízké informovanosti ohledně problematiky šikany. Rodiče mají dojem, jak jsou jejich děti hodné a nic takového by neudělaly. Jenže opak je někdy pravdou. Pokud se šikana objeví, lidé se za ni stydí, ať už jako oběť, agresor či okolí. Mnohdy jsou s šikanou spjata traumata a nepříjemné situace, které si člověk nechce připomínat a otevírat tím staré rány.

Problematice šikany by mělo být věnováno ve školách i v celé společnosti více prostoru. Moderní doba přináší více možností jak šikanu provozovat, hlavně v kyberprostoru, kde agresor může být celou dobu anonymní, což má za následek větší „brutalitu“ a jednání bez zábran ze stran agresora. S dětmi je důležité o tomto problému a všeobecně o šikaně hovořit, přinášet jim příběhy, které se staly a hovořit o důsledcích, které si všichni aktéři šikany nesou celý život.

V rámci prevence je důležité zaměřovat se na jedince individuálně, netolerovat známky agrese a počínající znaky šikanujícího chování a hlavně je nepřehlížet. V dětech budit důvěru, aby se v případě potřeby nebály přijít a nedržely své problémy v tajnosti. Vybudovat takové metody a formy prevence, které děti budou bavit a účinně eliminují vznik šikany. A vzhledem k tomu, že je šikana komplexní a mnohostranný problém jsou důležité taktéž různé přístupy k prevenci a řešení této problematiky.

Díky této bakalářské práci se autorce prohloubily znalosti v oblasti šikany a prevence obecně. A také zjistila, jak funguje prevence na školách v regionu vybraném pro tuto bakalářskou práci. Pro budoucí práci autorky to je velkým přínosem.

4 Seznam použité literatury

- BENDL, S., 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.
- BĚLÍK, V., HOFERKOVÁ, S., KRAUS, B., 2017. *Slovník sociální patologie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0599-1.
- BOURCET, S., GRAVILLON, I., 2006. *Šikana ve škole, na ulici, doma: jak bránit své dítě - praktický průvodce pro rodiče, pedagogy a vychovatele*. Praha: Albatros. ISBN 80-00-01552-8.
- CAKIRPALOGLU, P., ŠMAHAJ, J., CAKIRPALOGLU, S., ZIELINA, M., 2016. *Šikana na pracovišti v České republice: teorie, výzkum a praxe*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-5080-3.
- ČERMÁK, I., 1998 *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta. ISBN 80-902614-1-8.
- CHRÁSKA, M., 2016. *Metody pedagogického výzkumu. Základy kvantitativního výzkumu, 2., aktualizované vydání*. Grada. ISBN 987-80-247-5326-3.
- JANDOUREK, J., 2012. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3679-2.
- KOLÁŘ, M., 2011. *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5.
- MARTÍNEK, Z., 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Grada. ISBN 978-80-247-2310-5.
- MARTÍNEK, Z., 2013. Kdo jsou agresori a oběti v rámci šikany. Typologie agresorů a obětí. In: *Metodický portál RVP.CZ* [online]. [vid. 18. 2. 2023]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/k/z/17907/KDO-JSOU-AGRESORI-A-OBETI-V-RAMCI-SIKANY-TYOLOGIE-AGRESORU-A-OBETI.html>
- ŘÍČAN, P., JANOŠOVÁ, P., 2010. *Jak na šikanu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2991-6.
- STANZELOVÁ, J., 2011. *Patologické vztahy ve skupině: materiály pro výchovné poradce a metodiky prevence na ZŠ a SŠ*. Praha: Raabe. ISBN 978-80-87553-23-7
- VÁGNEROVÁ, M., 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-802-3.

DOKUMENTY:

MŠMT, 2016. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany na školách a školských zařízeních* [online]. [vid. 25. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>

5 Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník